

Almanya'nın Ren Bölgesini İşgali ve Türkiye (1936)

Çağatay BENHÜR*

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya

E-Mail: cbenhur@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0962-9038

Ramazan YAMAN

Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir

E-Mail: ramazan.yaman@balikesir.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2084-6076

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23.02.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 21.11.2023

ÖZ

BENHÜR, Çağatay; YAMAN, Ramazan, **Almanya'nın Ren Bölgesi'ni İşgali ve Türkiye (1936)**, CTAD, Yıl 19, Sayı 39 (Güz 2023), s. 1575-1616.

Almanya, I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasi durumdan rahatsız olan ülkelerin başında gelmiştir. Savaş sonunda imzaladıkları Versay Antlaşmasının getirdiği kısıtlamalardan yakınan Almanya'da 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesinde bu rahatsızlığın önemli bir etkisi olmuştur. İktidara gelir gelmez yayılcı bir politika benimseyen Hitler Almanya'sı, öncelikli hedeflerden birisi olarak Ren (Rheinland) bölgesi üzerindeki kısıtlamaları kaldırmayı hedeflemiştir.

* Sorumlu Yazar / Corresponding author

Bu doğrultuda Alman silahlı kuvvetleri Mart 1936'da silahsızlandırılmış Ren bölgesine girmiş ve böylece bölgeyi yeniden silahlandırmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti, I. Dünya Savaşı sonrasındaki statükonun revizyonist devletlerin istekleri doğrultusunda bir oldubitti ile değiştirilmesine karşı çıkmış ve Ren bölgesinde gerçekleşen hadiseleri yakından takip etmiştir. Bunun yanı sıra o günlerde Türkiye'nin gündeminde olan Boğazlar Meselesi ile benzer sorunlar ihtiva eden Ren bölgesi meselesi, Türk yetkililer ve Türk kamuoyu adına daha önemli bir mesele haline gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi kataloglarındaki belgeler ve dönemin basını incelendiğinde bu ilginin derinliği rahatlıkla görülebilmektedir. Bu çalışmada; adı geçen arşiv belgeleri ve basın temel kaynak olarak alınarak, Ren'in İşgali meselesine Türkiye Cumhuriyeti'nin bakışı incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Ren, Türk-Alman İlişkileri, Türk Basını, Türk Dış Politikası.

ABSTRACT

BENHÜR, Çağatay; YAMAN, Ramazan, **Germany's Occupation of Rhineland and Türkiye (1936)**, CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), pp. 1575-1616.

Germany was one of the countries that were disturbed by the political situation that emerged after World War I. Germany complained about the restrictions imposed by the Treaty of Versailles they signed at the end of the war, and this discomfort had a significant impact on Hitler's coming to power in 1933. Hitler's Germany, which adopted an expansionist policy as soon as it came to power, aimed to remove the restrictions on the Rhine (Rheinland) as one of its primary goals. Accordingly, German armed forces entered the demilitarized Rhine region in March 1936 and thus rearmed it. Türkiye opposed the *fait accompli* change of the status quo after World War I in line with the wishes of the revisionist states and closely followed the events taking place in the Rhine region. In addition, the Rhine issue, which had similar problems with "the straits issue" that was on Türkiye's agenda at the time, became a more important issue for the Turkish authorities and the Turkish public opinion. The depth of this interest can be easily seen in the documents in the catalogues of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs and in the the press of the period. The aim of this article is to analyse the Republic of Türkiye's view on the issue of the occupation of the Rhineland, using the aforementioned archival documents and the press as the main sources.

Keywords: Second World War, Rhineland, Turkish-German Relations, Turkish Press, Turkish Foreign Policy.

Giriş

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı sosyal, siyasi ve ekonomik bunalım döneminde Alman iç politikasında radikal eğilimler güç kazanmış ve sonuçta Almanya'nın yeniden eski gücüne kavuşma hedefini bu eğilimler belirlemiştir. Bu eğilimden azami derecede yararlanan bir isim, Adolf Hitler, nihayetinde 30 Ocak 1933 tarihi itibarıyla şansölye olmuş, ülkesinin I. Dünya Savaşı sonrasındaki kaderini değiştirmek ve Büyük Almanya'yı kurmak hedeflerini benimsemiştir. Bu hedefi gerçekleştirdiği hamlelerle gösterecek olan Hitler, belirli planlar ve uygulamalarla hareket etmiştir. Revizyonist bir anlayış içeren bu hedef, özellikle Hitler'in siyasi gücü arttıkça yürüttüğü aktif dış politika ile önceleri politik-askerî hamlelere neden olmuşken, sonraları doğrudan askerî yöne doğru evrilerek yeni bir savaşın fitilini ateşlemiştir. Bu bağlamda gerçekleşen öncü bir olay olarak Almanya'nın Ren (Rheinland)¹ bölgesini işgal etmesi, yalnızca Almanya'nın sözü edilen hedeflerine ulaşması değil, ileride gerçekleşecek Avusturya'yı ilhak gibi hamlelerine hazırlık safhasını teşkil etmiştir.

Öncelikle konunun merkezinde yer alan Ren'in işgaline giden süreci kısaca ele almak yararlı olacaktır. Hitler'e göre Almanya I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmuştur, ama savaşlarda kaybettiği için değil içeride ihanete uğradığı için yenilmiştir. Bu yüzden bir savaş kazanılacaksa, öncelikle iç politika ve devlet düzeni revize edilmelidir. Ayrıca Alman milleti ırksal olarak bilinçlenerek, üstünlüğünü pekiştirmek adına hareket etmelidir. Ülkenin hak ettiklerini alabilmesi için savaşması, savaşı kazanması için de derhal silahlanmaya ihtiyacı vardır.²

İktidara gelmeden önce savaş söylemine sıklıkla başvuran Hitler, yönetime geldikten sonra daha ılımlı konuşmalar gerçekleştirmiş, barış söylemini ön plana çıkarmıştır. Hitler'de görülen bu tavır değişikliği hakkında diğer ülkelerin dikkatini çekmemek adına olduğu düşüncesi oldukça makul görünmektedir. Nitekim, sorun yaşayabileceği bazı devletlerle görüşmeler yapmış, çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar “*diplomaside yeni bir icat*” olarak tanımlanan ve imzalanmadan ihlali hazırlanan, zamanı geldiğinde bozulacak olan anlaşmalardır.³

Diğer taraftan, yönetime geldikten sonra diplomaside bu politikaya yönelecek olan Hitler, şansölye mevkiine gelişinin henüz üçüncü gününde iken

¹ Metinde söz konusu bölgenin, Ren olarak adlandırılması tercih edilmiştir.

² Gerhard L. Weinberg, “Barışta ve Savaşta Dış Politika”, *Hitler Almanyası*, Editör Jane Caplan, Çev. İdem Erman, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 180.

³ William Shirer, *Nazi İmparatorluğu I*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 441; Weinberg, agm., s. 181,186.

askerî kurmayları ile bir toplantı yapmış, silahlanmayı düşündüğünü açıklayarak dış politikada buna göre adım atacağını paylaşmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan buhranları çözebilmek adına düzenlenen konferanslara bir süre devam etse de henüz 1926'da iken ayrılma kararı verdiği, Milletler Cemiyeti'nden Ekim 1933'te çekilmiştir. Yine Almanya'nın Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na katılımını da askıya almıştır. Çünkü Hitler'e göre Almanya'ya diğer devletlerle eşit muamele yapılmamaktadır. Bu düşüncesini barış nutuklarının içinde işleyerek dış politikada kullanmıştır. Bu nedenle Hitler'in ikili anlaşmalara, kendi politikasına uyacağını düşündüğü için yöneldiği yorumu yapılmıştır.⁴ Ancak iki savaş arası dönemde gerçekleşen ikili antlaşmaların, günün politik gerçekliği ile hayata geçirildiğini de unutmamak gerekmektedir. Nitekim bu dönemde uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için tahkim yolunun tercih edildiği görülmüştür.⁵ Devletlerin ikili antlaşmalara bu doğrultuda yöneldiği yorumu yapılabilir. Fakat Milletler Cemiyeti'nin adeta galip devletlerin hükümlerine onay merci olması dolayısıyla Almanya gibi uluslararası ihtilafları olan bazı devletler, bu tip antlaşmalardan uzak durmaya veya gerçekleşse dahi feshetmeye çalışmıştır.⁶

1935'in ilk yarısında Hitler, Versay Antlaşması'na aykırı olarak Alman ordusunda düzenlemeye gidip 36 tümene sahip bir ordu tesis etmiştir.⁷ Ardından Saar bölgesini Mart 1935'te Almanya'ya dahil edince İngiltere, İtalya ve Fransa'nın oluşturduğu Stresa Cephesi ve Milletler Cemiyeti'nin kınaması ile karşılaşmıştır. Ancak bu tepkiyi gösteren İngiltere, haziran ayında Almanya ile Donanma Antlaşması'nı imzalamıştır.⁸

Versay düzenini ihlâl etmeye başlayan Hitler, uluslararası siyasette gerekli koşulların oluşmasını beklemiştir. Hedefine varmak için beklediği fırsatlara kapı aralayacak olaylardan ilki 1935 yazında İtalya'nın Etiyopya'yı işgali olmuştur. Almanya'nın bu esnada Etiyopya'ya askerî malzeme göndermesine karşın tarafsız kalmış olması Avusturya üzerinden uyumsuzluk yaşayan iki devleti

⁴ Shirer, *age.*, s.444-454; Weinberg, *agm.*, s.181,183; Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 182-183.

⁵ Fakat bu "hakemlik" antlaşmaları da uluslararası ihtilafları çözmekte yeterli olmamıştır. Tahkim antlaşmalarının "*ne demokrasilerde ne de otoriter devletlerde*" bulunan bir mahkemece karara bağlanamayacağına dair bir inceleme için bak. Edward Hallett Carr, *20 Yıl Krizi 1919-1939*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Can Cemgil, İstanbul 2020, s.237-243.

⁶ Bu noktada yerinde bir örnek Macaristan'ın meseleye bakışıdır; bk. Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016, s.185-187.

⁷ B. H. Liddell Hart, *Hitler'in Generalleri Konuşuyor*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 54.

⁸ Fulbrook, *age.*, s. 183.

yakınlaştırmıştır.⁹ Bu örneği kendisi için fırsat sayan Hitler, Ren Bölgesi'ne asker göndererek hamlesini yapmıştır. Üstelik dünya siyasetinden beklenen sert tepkinin gelmemesi hem Almanların sonraki hamlelerine cesaret kaynağı olmuş, hem de Hitler'in konumunu sağlamlaştırmıştır.

Kısaca bahsettiğimiz I. Dünya Savaşı sonrasındaki yeni dünya düzeninde “kısıtlanmış” Almanya'nın Ren'i işgali, her yerde olduğu üzere Türkiye'de de dikkatleri çekmiştir. O günlerin genç cumhuriyeti olarak yeni baştan şekillenirken, dış politikada ayakları yere sağlam basan bir siyaset takip eden Türkiye, Ren'in işgal edilmesine ilgisiz kalmamıştır. Ren'in işgal edilmesiyle birlikte Türk diplomatlar, konuya dair edindikleri bilgileri talep üzerine yetkililere iletmış ve Türkiye'nin dış siyasetinde alacağı konuma dair ışık tutmuşlardır. Nitekim ilerleyen süreçte Türk dış politikasının, özellikle revizyonist devletlerin hamlelerini ve bunlardan doğan sonuçları ince eleyip sık dokuduğu bir mücadele dönemine gireceği görülecektir.¹⁰ Bu nedenle çalışmada öncelikle diplomatik arşiv belgelerinin ışığında Türkiye'nin ve Türk diplomatlarının sürece nasıl bakıp nasıl ele aldığı sorusundan yola çıkılmıştır.

Türk basını da Avrupa'nın dikkatini cezbeden söz konusu olay hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yalnızca ulusal basın değil, yerel basın da konuyu sayfalarına taşımıştır. Nitekim Ren'in Almanlarca işgali I. Dünya Savaşı sonrası düzenini sorgulamış, Türk basını konuyu bu hassasiyetle ele almıştır. Öyle ki dönemin yayın organlarının büyük çoğunluğu Hitler dönemi süresince Almanya ile olan ilişkilerde I. Dünya Savaşı dönemindeki müttefikliği ve yaşanan mağlubiyet sonucunda ortaya çıkan tabloyu ön planda tutmuştur.¹¹ Üstelik bir süre sonra gazetelerin bu olay üzerinden Lozan'da çözülemeyen meselelerle Ren meselesi arasında bağ kurmaya çalıştığı da görülmektedir.

Öte yandan Almanya'daki gelişmeler üzerine elbette farklı görüşler göze çarpmaktadır. Bu noktada ideolojik etmenler devreye girmiş ve gazetelerden

⁹ Bir diğer önemli olay da İspanya İç Savaşı'nın Haziran 1936'da başlaması olmuştur. Bu olay, Almanya üzerindeki gözleri İspanya'ya çevirmiştir. Böylece ordusunu silahlandırma fırsatını bulan Almanya, ek olarak silahlarını deneme şansı bulmakla kalmayıp destek verdiği Franco'nun kazanmasıyla İngiltere'nin İspanya pazarındaki yerini ele almıştır. Kazanımı bununla sınırlı kalmamış, ayrıca Almanya açısından Fransa'nın diğer tarafında dost bir yönetim meydana gelmiştir. Üstelik bu savaşta Almanya ile İtalya aynı cepheyi desteklemekle yine birbirine yaklaşmışlardır. Bu, İtalya'nın Fransa ve İngiltere ile yeniden bir ittifaka girişini de engellemiştir. Weinberg, agm., s. 187-188.

¹⁰ Öte taraftan bu devletlerin de aynı süreçte Türkiye'yi yakından takip ettiği görülmektedir. Örneğin bk. Müjdat Karagülmez, “Macar Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Yapmış Olduğu Askerî Hazırlıklar (1935-1939)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 51, Aralık 2020, s.328.

¹¹ Sezen Kılıç, *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.286.

Tan, sol cemahta bir tutum sergilerken, *Cumhuriyet* ise sağ cemahta yerini almıştır. *Ulus* ise doğrudan doğruya hükûmetin yayın organı olarak hareket etmiştir. *Akşam*, *Kurun* ve *Haber* de ağırlıkla *Ulus*'a yakın olmuş, *Son Posta* muhalif bir konumda kabul edilebilirse de söz konusu meseleye dair yayın içeriğine bakıldığında bu gazetelerin yanında yerini almıştır. Yine de değerlendirmelerde çoğunlukla yukarıda bahsedilen geçmişteki ortak noktalar ve savaş sonrası düzenin getirdiği problemler daima göz önüne alınarak yayınlar yapılmıştır.

Konunun güncelliği ve işleyişinin kümülatif biçimde görülebilmesi için zaman aralığının üç hafta ile sınırlı tutulduğu bu çalışmada Türk basını temsilcileri olarak ulusal basından *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Haber*, *Kurun*, *Son Posta*, *Tan* ve *Ulus*'tan incelenirken; yerel basından da *Anadolu*, *Hakkın Sesi*, *Halkın Sesi*, *Türk Sözü*, *Ulusal Birlik ve Yeni Asır* gazeteleri değerlendirmeye alınmıştır. Yerel basın ölçeği kapsamında incelenen gazeteler hem Ankara ve İstanbul dışında nüfus bakımından büyük şehirler olması hem de erişilebilirlik bakımından Adana, Bursa ve İzmir ile sınırlı tutulmuştur. Köşe yazılarındaki inceleme yöntemimiz olarak öncelikle konularına göre bir tasnif yapılmış, ardından yazarların yapılan sınıflandırma çerçevesinde düşünceleri ele alınmıştır. Bu çizgide savaşın çıkıp çıkmayacağına, meselenin temel nedenlerine/arka planlarına, Türkiye ile bağlantısına, uluslararası bir kuruluşu hesaba katarak değerlendirenlere, diğer ülkeler açısından ele alanlara dair bir tasnife gidilmiştir.

Türkiye'de, öncesi ve sonrasıyla II. Dünya Savaşı dönemi ile ilgili konular ele alınmış olsa da Almanya'nın I. Dünya Savaşı düzenini açıkça değiştirmeye başladığı Ren'in işgali olayının değerlendirmesi spesifik olarak incelenmemiştir. Kılıç'ın eseri¹² basının incelenmesi açısından istisna tutulabilirse çalışmanın kapsamına bakıldığında Ren'in işgali ile ilgili verilen içeriğin sınırlılığı dolayısıyla üzerinde çalışılması gerekliliği hissedilmiştir. Çünkü söz konusu bu olay, Almanya'nın II. Dünya Savaşı öncesindeki hamleleri adına adeta bir "eşik" olmuştur. Bu eşiği en az tepkiyle atlayan Almanlar, böylelikle hedeflediği kapılara rahatlıkla ulaşacak, bu kapıları zorlamasıyla da yeni bir topyekûn savaşa sebebiyet verecektir.

Bu bağlamda Türkiye'nin reel-politiğine ve uluslararası siyasete önemli bir etkisi olan bu olayı dikkatle takip etmesini ele alan bu çalışma, söz konusu olayın Türk diplomasinin ve aynı zamanda basınının farklı cephelerinde nasıl bir yankı bulduğunu, Türkiye'nin tavrını ve konumunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmak için, Türk diplomasinin konu hakkındaki takibatı değerlendirilirken, basın organlarının kamuoyu üzerindeki etkisi göz önünde tutularak bazı gazetelerin olayı nasıl ele alıp yansıttıkları da incelenmiştir. "Ren'in işgaline Türk diplomasisi ve basın alanında köşe yazarları

¹² Kılıç, *age.*, s.92, 99-102.

nasıl baktı?" ifadesi temel sorunsalımız olmuş, diplomasi trafiğiyle takip edilen söz konusu olay hakkında Türk dış politikasının doğru gelişip şekillenmesi ve basındaki değerlendirmelerin günün şartlarına uygun yorumlarda bulunması varsayımlarında bulunulmuştur.

Ren'in İşgali

İngiltere'den ziyade Fransa'yı Almanya'nın düşmanı olarak gören Hitler bu düşüncesini *Kavgam*'da açıklarken, dünyadaki egemenliğini koruması açısından İngiltere'nin Avrupa'nın genelini kontrolünü düşündüğünü Fransa'nın ise doğrudan Almanya'nın birleşik ve güçlü olmasının engelleyen politikalar izlediğini savunmuştur. Bu yüzden ona göre, Fransızlar Ren Nehri'nin sol yakasını kontrol altında tutmayı istemektedirler.¹³ Hitler, bu düşüncesinden hareketle mutlak zafere ulaşabilmek için söz konusu bölgenin gerekirse savaşla ele geçirilmesini ön koşul olarak görmüş,¹⁴ aksi halde Ren bölgesinin Fransızlarca ele geçirilmesiyle Fransa'nın bir Avrupa egemenliğine sahip olacağından bahsetmiştir. Bu, işin siyasal yönüyle bir de bölgenin toplumsal bir önemi bulunmaktadır. Sosyolojik bakımdan Almanların Ren bölgesine önem vermesinin altında yatan neden olarak; Doğulu olmamak, Avrupalı kalmak gibi düşüncelerin varlığından bahsedilen yorumlar yapılmıştır.¹⁵ Elbette bölgenin siyasi ve toplumsal açıdan önemi olduğu kadar askerî olarak da önemi büyüktür. Bu bölgenin ele geçmesi hem Almanya'nın olası Fransa saldırısında hem de silahlanma açısından endüstriyel bölgeler olan Ruhr ve Saar bölgelerini korumasında avantaj sağlayabilecek noktadadır.¹⁶ Hukuken bakıldığında da Alman yönetimine göre bu mesele, Okur'un çalışmasında "ara barış" olarak nitelendirildiği bir durum haline dönüşmüş, çünkü sürdürülebilir bir barış ortamı sağlamamıştır.¹⁷

İtalya'nın Etiyopya işgaline dünyanın ciddi bir tepki göstermemesinden cesaret alan Hitler, nihayet kendisinde geçmişte olmayan uluslararası gücü¹⁸ bulmuş ve harekete geçmek için uygun zamanın geldiğini düşünerek 1935-1936

¹³ Hitler, *Kavgam*, Anonim Yayıncılık, Çev. Turan Tektaş, İstanbul, 2020, s. 453.

¹⁴ Hitler, *age.*, s.462.

¹⁵ İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 133-134.

¹⁶ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945" *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İletişim Yayınları, Editör Baskın Oran, İstanbul, 2002, s. 406.

¹⁷ Mehmet Akif Okur, "The Case for an Interim Peace-Sustainable Peace Dichotomy from the Middle East: Reconsidering Mosul Arbitration at its Centenary." *Journal of Modern Turkish History Studies / Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 19, Sayı 37, Bahar 2023, s.233, 254.

¹⁸ Yakın geçmişte Lokarno Antlaşması ile Versay düzenine adeta yeniden boyun eğilse de artık uluslararası siyasette aradığı gücü bulduğuna dair yorum için bk. Carr, *age.*, s.150-151.

kışında Ren'in askerden arındırılmış bir bölge olmasını sağlayan Versay ve Lokarno¹⁹ antlaşmalarını ihlal etmeye karar vermiştir. Uluslararası siyasette istediği koşulları yakaladığını düşünen Hitler, bu doğrultuda 7 Mart 1936'da Alman birliklerinin askerden arındırılan Ren Nehri'nin sol kıyısına girmesini emretmiştir. Hitler bu kararını, Alman askerî yetkililere harekâta az bir zaman kala iletmış, Alman generallerin olası Fransız karşı hamlesi endişesi üzerine yalnızca üç tabur gönderilmesine razı olmuş ama Ren bölgesine Alman askerlerinin girmesinin engellenmesi ihtimali karşısında telaşla beklemiştir. Zira olası bir Fransız karşı hamlesi, Almanların o sıradaki yetersiz askerî gücünü etkisiz kılacaktır. Alman askerî yetkililer de bu yönde düşünmüşlerdir.²⁰ Ancak sonuçta herhangi bir tehdidin olmaması üzerine rahatlamıştır. Nitekim Fransızların harekâttan bilgisi dahi olmamıştır. Bu ihlali gerçekleştiren Hitler, bir yandan da diğer ülkeleri yatıştırmak adına Milletler Cemiyeti'ne geri dönme ve yeni bir antlaşma yapmayı garanti etmeye başlamıştır. Bunun yanında uzun süredir birleşme planları yaptığı Avusturya'ya baskısını arttırmıştır.²¹

Hitler, 7 Mart'ta Ren bölgesine asker göndermekle artık kendi mevkiini güçlendirmiştir. Aynı gün meclisi dağıtarak hem seçim kararı almış hem de Ren harekâtı hakkında bir referandum yapılacağını duyurmuştur. Seçimler 29 Mart'ta yapılırken, %99 oranında bir katılım sağlanmış ve Hitler %98 oy oranıyla zafer kazanmıştır. Her ne kadar açık oy gibi bir sistemin varlığı üzerinden seçimlerde şaibe olduğuna dair bir yorum yapılabilirse de Almanların, Versay'ın kaldırılması ve nihayetinde "aslen Alman olan" bölgelere Alman kuvvetlerinin girişinin neredeyse her Alman tarafından onaylanması da oldukça akla yatkındır.²² Nitekim Paris'te imzalanmış olan antlaşmaların meydana getirdiği koşullar sorgulanmaktan kurtulamamıştır.²³ Hitler de buna temas ettiği bir sırada uluslararası hukukun çiğnenmesinden çok dikkatleri uluslararası ahlaka yöneltmiştir. Bu açıdan Hitler, tartışmayı etik alanına çekmek istemiştir.²⁴

Öte yandan Hitler, Versay'ı her zaman eleştirmesine ve ihlâl etmesine karşın politik hamleleri gereği kullanmasını bilmiştir. Zira Hitler, Fransa'nın daha önce Ruhr bölgesini ele geçirmekle Versay'ı yırtıp attığını ve anlaşmayı çiğneyen taraf

¹⁹ *Lokarno Antlaşmaları*, Fransa'nın Almanya'ya karşı izlediği politikaların bir ürünü olarak görülebilen bu antlaşmalar, Versay düzeninin devamlılığını sağlamak üzerine 1925'te ortaya çıkmıştır. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s.123-125

²⁰ Shirer, *age.*, s. 462-463, 465.

²¹ Hart, *age.*, s. 54; Weinberg, *agm.*, s.187; Kılıç, *age.*, s. 99-100,102; Shirer, *age.*, s. 459-460.

²² Shirer, *age.*, s. 465.

²³ Emek, *agm.*, s.269.

²⁴ Carr, *age.*, s.224-226.

olduğunu savunmuştur.²⁵ Bu çizgide Ren'in işgalden yaklaşık bir yıl önce, Mayıs 1935'te Avrupa'da etki yaratan bir barış nutkunda bulunan Hitler'in, politik savunması Fransız-Sovyet askerî anlaşmasının bölge için tehdit oluşturduğudur. Fransa da buna tepki olarak askerî hazırlığa başlasa da Lokarno Antlaşması taraflarının Milletler Cemiyeti kararını bekleyeceklerini öğrenmesi üzerine meseleyi Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Ancak burada, özellikle İngiltere'den umduğu desteği bulamayan Fransa, yalnızca askerlerini bölgeden çekmesi için Almanya'ya nota verilmesi kararı çıkarabilmiştir. Almanya yanıt olarak askerlerini çekmeyeceğini, çözüm için yapacağı tekliflerin dikkate alınmaması üzerine tekliflerinden de vazgeçeceğini bildirmiştir.²⁶

Ren'in işgali ile artık görülmüştür ki uluslararası güvenlik amacıyla kurulan ama yaptırım etkisi büyük olmayan Milletler Cemiyeti gibi örgütler meselelerin çözümüne katkı sunmaktan çok, büyük devletlerin çıkarlarını korumanın derdine düşen oluşumlardır.²⁷

Ren bölgesinin Almanların eline geçmesiyle birlikte Fransa'nın dünyadaki politik gücünün kötüleştiği yorumu yapılmıştır. Örneğin Shirer'a göre; Fransa'ya rağmen Almanların bu oldubittisi üzerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)²⁸, Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Romanya gibi devletler artık Fransızlarla yapılan bir ittifakın kendilerine yaramayacağı kanısına varmışlardır.²⁹

Fransa'nın aksine bu işgal karşısında İngiltere ve İtalya, Ren bölgesi için bir savaşı göze almamıştır. Hatta İngiltere bu süreçte savaşın önüne geçebilmek adına Almanya'yı yatıştırıcı bir politika takip etmiştir.³⁰ İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, “*Ren'in işgalini antlaşmaların çiğnenmesi olarak görmekteyiz*” derken, diğer yandan da bu hamleyi “*bir çatışma nedeni olarak görmediklerini*” dile

²⁵ Hitler, *age.*, s. 502.

²⁶ Kılıç, *age.*, s. 100; Shirer, *age.*, s. 458.

²⁷ Carr, *age.*, s.149; Berk Emek, “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye ve Romanya'nın Ulus-Devlet Yapılanmaları ve Bölgesel Yansımaları”, *Journal of Modern Turkish History Studies/Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 18, Sayı 35, Bahar 2022 s.275.

²⁸ Metnin geri kalanında Sovyetler Birliği olarak kullanılacaktır.

²⁹ Shirer, *age.*, s.466.

³⁰ Kılıç, *age.*, s. 102; İngiltere özellikle ekonomik kaygılarını göz önünde bulunarak yatıştırıcı bir politikayı tercih etmiştir. Bak. Merve Özkan Borsa, “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, Mart 2016, s.95-97.

getirmiştir.³¹ Bu anlayışla olsa gerek, İngiliz devlet adamlarının Ren için hararetle bir çabası görülmemiştir.³²

Ek olarak bu meselenin yankıları farklı sorunların ele alınmasına yol açmıştır. Örneğin, bu işgalin ardından hem uluslararası siyaseti hem de özellikle Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir konu gündeme gelmiştir: Boğazlar meselesi. Öyle ki İngiltere, Boğazları silahlandırmak isteyen Türkiye'nin bu isteğinin yerine getirilmediği takdirde tıpkı Almanya'nın Ren'de yaptığı üzere tek taraflı bir kararla bölgeyi silahlandırabileceğine kanaat getirmiştir. Bu düşüncenin aksine 22 Haziran 1936'da İtalya haricindeki Lozan Barış Antlaşması'nın taraf devletleri Montrö'de toplanarak 20 Temmuz'da Boğazlar Rejimi Sözleşmesi'ni imzalamıştır.³³ Böylece Türkiye, İngiltere'nin düşündüğü gibi Hitler'in politikasını uygulamak yerine uluslararası hukuka riayet ederek masada hakkını aramıştır.

Türkiye'nin Diploması Trafikinde İşgal

Ren bölgesinin işgali üzerine Ankara'daki Alman Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı'na giderek genel sekreter Numan Menemencioglu'nu ziyaret etmiştir. Bu ziyareti *Akşam* gazetesi, büyükelçinin Almanya'nın Ren'i işgaline dair gereken bilgilendirmeyi yapma amaçlı olduğu şeklinde yorumlamıştır.³⁴ Diğer taraftan görülmektedir ki Berlin'deki Türk Büyükelçiliğinden gerekli bilgilendirme derhal Ankara'ya yapılmıştır.³⁵ O günlerde Türkiye, I. Dünya Savaşı sonrasındaki bazı düzenlemelerden rahatsız olup Almanya'nın Versay'ın kısıtlamalarından kurtulmasına sempatiyle baksa da Almanya'nın siyasi ve hukuki konjonktürü zorla değiştirmesine karşıdır.³⁶

Bu olayın tüm ülkelerdeki yansımalarını öğrenmek isteyen Türkiye,³⁷ diğer ülkelerin olası bir savaşa nasıl baktığını ve hangi safta yer alabileceğine dair bilgi ve değerlendirmeleri Türk diplomatlarından edinmektedir.³⁸

³¹ Shirer, *age.*, s. 464.

³² Zara Steiner, "Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi", *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Editör Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, Çev. Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 248.

³³ William Hale, *Türk Dış Politikası*, Çev. Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları/Mozaik Dizisi, İstanbul, 2003, s. 56-57.

³⁴ *Akşam*, 08 Mart 1936, S.6244, s. 7.

³⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı *Türk Diplomatik Arşivi (TDA)*, 501/31269.123955.5: 117.

³⁶ İlhan Uzgöl, "1923-1939 Almanya'yla İlişkiler" *Türk Dış Politikası*, Cilt I, Editör Baskın Oran, İletişim Yayınları İstanbul, 2002, s. 301-302.

³⁷ TDA, 501/31269.123954.67: 165.

Örneğin Büyükelçi Suat Davaz imzalı Paris'ten gelen belgede, Ren'in işgalinin Fransızları oldukça etkilediği belirtilirken, seferberlik durumu olmasa da sınıra asker gönderildiği ifade edilmiştir. Davaz'ın raporunda görülen ilginç bir taraf ise Fransız basınının önemli bir kısmının Almanların bu hamlesinin nedeni olarak Sovyet-Fransız paktını göstermiş olmasıdır.³⁹ Bu yorum, özellikle Almanların dayandığı bir noktaya temas etmesiyle dikkate değerdir. Yine Fransız yetkililerin İngiltere ve İtalya'yı yanlarında bulmadıkça Almanlara savaş açmayacaklarını söylediği aktarılmıştır. Ayrıca Fransızların bu olaydan önce Almanya'nın olası bir hamlesine karşılık seferberlik ilan edeceği bilgisi alınmıştır, fakat Ren'in işgali sonrasında Fransa kanadından böyle bir hamle gelmemiş olduğu da eklenmiştir. Bu noktada yalnızca izinli askerlerin geri çağrıldığı bilgisine ulaşılmıştır. İlk günlerde Fransızların ümitleri İngiltere'den ziyade Milletler Cemiyeti'nin tavırlarına bağlanmış görünmektedir. Yaptırım konusunda da iktisadi yaptırım yerine ABD'den gelen kredinin kesilmesi düşünülmüştür.⁴⁰

Başka bir raporda Fransızların, Lokarno gereğince İngiltere'nin Fransa ve Belçika'nın yanında yer alarak bu tecavüze karşı tepki koymasını beklediği ifade edilmiştir. Fransızlara göre iktisadi yaptırımlar yarar sağlamayıp Almanları daha da saldırgan hale getirecektir. Bu nedenle İngiltere'nin savaş ihtimalini ortadan kaldırmak adına daha şiddetli bir yaptırıma yönelip Almanların Ren bölgesini terke mecbur bırakmaları gerekmektedir.⁴¹ Yine büyükelçilik, İngilizlerin Fransız politikasını takip etmemesinin Fransızları sınırlendirdiği ve bir savaş olasılığını göze aldıklarını Türk Dışişleri'ne bildirmiştir. Ancak Fransız kamuoyundaki savaş karşıtlarından çekindikleri de eklenmiştir. Bu doğrultuda Fransızların saldırgan olarak görülmemeleri adına, Almanların Milletler Cemiyeti'nde çıkacak aleyhte karar üzerine saldırıya geçmelerini ve böylece bunun kendilerine bir avantaj sağlayacaklarını düşünmekte oldukları ifade edilmiştir. Fransız askerî kanadının da bu kanaatte olduğu bildirilmiştir.⁴² Görüldüğü üzere olayda birinci derecede etkilenen statükocu devlet Fransa, tepkisiz kalmak istemese de mutlaka başka bir desteğe ihtiyaç duymuş, üstelik çok yönlü düşünerek içte ve dışta hataya yer bırakmayacak bir yanıt vermeyi hesaplamıştır.

³⁸ Türk diplomatların konuya ilişkin bazı raporları için bk. *TDA* 501/31269.123954.38:70; 501/31269.123954.39:71-72; 501/31269.123954.40:73; 501/31269.123954.41:74-75; 501/31269.123954.46:83;501/31269.123954.48:86;501/31269.123954.50:88;501/31269.123954.66:16; 501/31269.123954.71:170;501/31269.123954.88:226-227;501/31269.123954.99: 240-241.

³⁹ *TDA*, 501/31269.123954.98: 238-239.

⁴⁰ *TDA*, 501/31269.123954.89: 228-229; 501/31269.123954.90: 230.

⁴¹ *TDA*, 501/31269.123954.79: 186; 501/31269.123954.80: 187.

⁴² *TDA*, 501/31269.123954.29: 59-60.

Yine önemli bir örnek de meselenin diğer bir tarafı olan revizyonist Almanya'nın bakışını Ankara'ya sunan Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ'ın yazısıdır. Buna göre Almanlar, kendilerine karşı bir cephe oluşmayacağını düşünmektedir ve bu bakımdan müsterih tirler.⁴³ Bu rapordan yola çıkılarak Almanların siyasi ortamı iyi gözlemlediği sonucuna varılabilir. Nitekim diğer ülkelerden gelen raporları genel olarak ele alındığında bu kanaate ulaşılabilir.

Ren işgali karşısında adeta üçüncü taraf haline gelen İngiltere de Türk diplomasinin konu dahilinde yakından takip ettiği devletlerden olmuştur. Dönemin Londra Büyükelçisi olan Fethi Okyar ise 9 Mart'ta Dışişleri'ne gönderdiği yazısında meseleye dair İngiltere'nin aynı gün görüşme yapacağını, basın da bütün sorumluluğu Almanya'ya yüklemenin haksızlık olduğunu vurguladığını ifade etmiştir. Yine yapılan görüşme sonrasında İngiltere Dışişleri Bakanı'nın Almanya'nın batı sınırlarına tecavüzü halinde Lokarno gereğince hareket edeceklerini söylemekle birlikte kesin kararlarını Alman teklifini dikkatle inceledikten sonra vereceklerini bildirmiştir.⁴⁴ Londra'daki toplantıdan bahseden Dışişleri'ne gönderilen bir yazıda; Fransız, Rus ve Belçikalıların Almanya'ya karşı bir hamle istediklerini fakat buna karşın İngiltere başta olmak üzere diğer devletlerin ise buna karşı tepkisiz ve tereddüt içinde olduklarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Lokarno taraflarından birisi olarak Almanya'nın Londra'ya davet edilmesinin görüşmedeki gizli oturumda kabul edildiği de bildirilmiştir. Almanya'nın bir jest yaparak askerlerinden bir kısmını Ren'den çekmesiyle meselenin çözüleceğini ifade edilirken, İtalya'nın bu durumdan yararlanmak istediğine de dikkat çekilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in her halinden sıkıntılı olduğunun fark edildiği vurgulanmaktayken meselenin henüz belirsizliğini koruduğunu ancak Türkiye ve Avrupa barışı açısından şu an için bir sorunun ortaya çıkmayacağını, her devletle iyi ilişkide bulunduğu rapor edilmiştir.⁴⁵ Tüm bu raporlardan hareketle İngiltere'nin meseleye dair temkinli olduğu açıkça görülmektedir.

Öte yandan 12 Mart'ta Belgrad'dan beraberindeki heyetle Londra'ya hareket eden⁴⁶ Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Londra Büyükelçisi Okyar ile özellikle Balkan Paktı başta olmak üzere Ren meselesi üzerinden çeşitli konularda devlet adamlarıyla görüşmeler yapmış, fikir alışverişinde

⁴³ TDA, 501/31269.123954.60: 158.

⁴⁴ TDA, 501/31269.123954.91: 231; 501/31269.123954.93: 233.

⁴⁵ TDA, 501/31269.123954.45: 81-82.

⁴⁶ TDA, 501/31269.123954.73: 173; 501/31269.123954.81: 188.

bulunmuştur.⁴⁷ Londra'daki görüşme ile toplantıların yansımaları ve öngörülere Londra Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na şifreli olarak gönderilmiştir.⁴⁸

Avrupa'daki siyasi dengelerde yadsınamaz bir konumu olan Sovyetler Birliği ise deyim yerindeyse soğukkanlı bir tavidir. Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın'dan gelen 16 Mart tarihli yazıda, İngiltere'nin Almanya'ya karşı Lokarno'nun yerini almak üzere Fransa ve Belçika ile karşılıklı yardım antlaşması yapacağına dair ihtimalin arttığı vurgulanmıştır. Hatta bu anlaşmaya sonradan Almanya'nın dahi katılacağına düşünüldüğü ifade edilmiştir. Sovyetlerin, bir savaş çıkmayacağına kani olduğu ve kendisinin de aynı fikirde bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁹

İtalya'daki Büyükelçi Hüseyin Rağıp Baydur'dan alınan yazıya bakıldığında İtalyanlar, Almanların bu hamlesinden memnundur. Ayrıca bu hamleye dair daha önceden bilgilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Baydur ve İngiltere'nin İtalya'daki elçisi,⁵⁰ Almanya ve İtalya arasında önceden bir antlaşma olmadığını düşünmektedir. Almanya'ya yaptırım meselesine ise hem kendilerine uygulanmasından dolayı hem de ticari kaygılarından dolayı olumsuz bakmışlardır. İngiltere ile Fransa'nın farklı düşüncelerinden haberdar olan İtalya, henüz bir vaziyet olmadığını açıkça ifade etmiştir. Burada dikkati çeken önemli bir husus ise İngiliz elçinin meseleye bakışıdır. Buna göre Almanların teklifleri ele alınmalıyken, Fransızlar bu meselede fazla heyecanlı davranmaktadır. İtalya ile Almanya bir tutulmamalıdır çünkü İtalya başkasının toprağına taarruz etmiş, Almanya ise kendi toprağı üstünde antlaşmayı ihlal etmiştir.⁵¹ İtalyanların genel itibarıyla Ren meselesine Etiyopya işgallerinden dolayı belirgin bir şekilde yaklaşmadığı ifade edilebilir. Nitekim süreci değerlendirirken daima kendi durumlarını hesaba almışlardır.

İtalyanların İngiltere'nin Alman-Fransız ilişkisini olabildiğince düzeltmeye gayret etmesinin ardından kendilerine yönelmelerinden endişe duyduğu anlaşılmaktadır. İtalyan basınının da bir taraftan Almanya'ya dayatmaların yapılamayacağını savunması, bir taraftan da İngiltere'nin Almanya'ya yaptırımlara çekingen davranmasını eleştirmiş olmasından dolayı çelişkiye

⁴⁷ TDA, 501/31269.123954.23: 39-40; 501/31269.123954.44: 80; 501/31269.123954.68: 166-167.

⁴⁸ TDA, 501/31269.123954.10:18-19; 501/31269.123954.17: 32; 501/31269.123954.18: 32; 501/31269.123954.37: 69; 501/31269.123954.43: 78-79.

⁴⁹ TDA, 501/31269.123954.33: 65.

⁵⁰ Raporda adı geçmese de dönemin Roma'daki İngiliz büyükelçisi James Eric Drummond olmalıdır.

⁵¹ TDA, 501/31269.123954.78: 184-185. Ek olarak Cenevre'den Ankara'ya yazan elçi Cemal Hüsnü Taray'ın ifadesine göre İtalya'nın Almanların hareketinden önceden bildiğinden İsviçre'deki Yugoslav elçisi de haberdardır. BCA, 501/31269.123954.77: 182-183.

düştüğüne vurgu yaptığı Baydur tarafından aktarılmıştır. Yine Lokarno taraflarından birisi olunmasına rağmen İtalyan basınında net bir biçimde meselenin çözülmesine dair ifadelerin olmadığı da eklenmiştir.⁵² İtalya'nın bu meselede kendi çıkarı için bir siyaset izlediği de Baydur'un bir başka yazısına yansımıştır. Buna göre Sovyet elçisinin İtalya'nın Almanya'ya yönelik yaptırımlara dair fikrini sorduğunda, İtalya üzerinde bir yaptırım varken Almanya'ya yapılmak istenen yaptırımların desteklenmeyeceği iletilmiştir.⁵³ Kısaca son rapordan da açıkça anlaşıldığı üzere revizyonist İtalyanlar bu meseleye dair, uluslararası konumda yarattıkları sorunların veya çatışmaların etkisiyle okları kendi üstüne çekmemek üzerine bir politika üretmiştir.

Bu büyük devletlerin yanı sıra Avrupa'daki diğer devletlerde bulunan elçilerden de konuya dair raporlar alınmıştır. Bunlardan biri, Viyana elçisi Ahmet Cevat Üstün'ün Avusturya'nın meseleye dair bakışını aktardığı rapordur. Buna göre Avusturya Dışişleri Bakanı, Fransa'nın Almanya'nın emrivakisini kabul etmek durumunda kalacağını belirtirken “*baksız olan Versay*” hükümlerinin birer birer değişmesinin kendilerini memnun edeceklerini açıkça ifade etmiştir.⁵⁴ Benzer şekilde Madrid'den elçi Tefik Kamil Koperler'in aktardığına göre İspanya basını ve kamuoyu da Almanya'yı haklı bulmaktadır. Lakin Hükümetin barışın devamlılığını istediği eklenmiştir.⁵⁵

Balkan devletleri bu meseleye olan ilgisi de Türkiye'den az değildir. Tiran'dan Geçici Maslahatgüzar Tefik Türker'den alınan 17 Mart tarihli belgede, Arnavutluk Dışişleri Bakanı'nın artık meselenin bir öneminin kalmadığına dair ifadesiyle birlikte savaşın çıkması halinde Arnavutluk'un millî çıkarları doğrultusunda tarafsız kalacağını beyan ettiği bilgisi Türk Dışişleri'ne gönderilmiştir. Ayrıca İtalya ile olan ikili ilişkilerine binaen soru yöneltilmesi üzerine İtalyanlarla yalnızca ticari antlaşmalara dair görüşüldüğünü ve ittifakın mevcut olmadığını beyan eden Dışişleri Bakanı'nın sözünün yanı sıra yetkili kimselerle yapılan görüşmelerde Arnavutluk'un tarafsızlıkta kararlı olduğunu ama bu durumun mümkün olamaması halindeyse İtalya ile hareket edeceği izlenimi edinilmiştir.⁵⁶

Benzer biçimde Atina elçisi Ruşen Eşref Ünaydın da Dışişleri'ne gönderdiği yazısında, Yunanistan'ın Dışişleri müsteşarı ile görüşmüş ve ülkenin olaya bakış açısına dair izlenimlerini aktarmıştır. Bu doğrultuda müsteşar, Yunanistan'ın

⁵² TDA, 501/31269.123954.39: 72.

⁵³ TDA, 501/31269.123954.51: 89.

⁵⁴ TDA, 501/31269.123954.54: 92.

⁵⁵ TDA, 501/31269.123954.57: 154.

⁵⁶ TDA, 501/31269.123954.25: 44.

Almanya'nın söz konusu hamlesinin tanınmasını istemediğini ve buna neden olarak da Yunanistan ile Türkiye ve Yugoslavya'nın iktisadi çıkarlarının zarar görmesini göstermiştir. Müsteşarın düşüncesine göre bu duruma karşılık Balkan Devletleri bir arada hareket etmelidir ve Tevfik Rüştü Aras'ın Yugoslavya'daki tutumu kendilerince kıymetli ve geçerlidir.⁵⁷

Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Bükreş elçisi olarak Dışişleri'ne raporunu göndermiştir. Burada Romanya politikasının meseleyi Fransızların açısından ele alındığı vurgulanmıştır. Savaş olasılığının düşük olduğu belirtilirken, bir yandan da başka bir ülkeye saldıran İtalya'ya karşılık acziyet gösteren Milletler Cemiyeti'nin, “*kendi toprağını işgalden başka bir şey yapmayan*” Almanya'ya karşı yaptırımların garip karşılanacağını düşüncesinde olduklarını ifade etmiştir.⁵⁸ Buna ek olarak Romanya Dışişleri Bakanı'nın Almanya'nın bu adımını kabul etmenin revizyona yol açacağı ve İtalya'nın bundan cesaret almasıyla Yugoslavya'nın İtalyanlarca tehdit edilebileceğini söylediği Cenevre'den Ankara'ya bildirilmiştir. Yine İngiltere'nin üzerine düşeni yapması gerektiğini ve aksi halde Almanların Ruslara hücum için önce Çeklere, ardından Romanya'ya saldıracağını söylemiştir. Romanya Dışişleri Bakanı'nın konuşmasından Almanların Ren'den çekilmeyeceğini, buna karşılık İngiliz-Fransız askerî ittifakının yapılmasını istediği anlaşılmıştır.⁵⁹

Türk basınında görüşü merak edilen bir devlet olan⁶⁰ Yugoslavya'nın bakış açısını ise elçi Ali Haydar Aktay Ankara'ya bildirmiştir. Burada Yugoslavya'nın, Fransa'ya karşı bir Alman taarruzu gerçekleşirse Fransa ile hareket edeceğini açıkça ifade edilmiştir. Ancak Almanya'ya yönelik yaptırımlar konusunda ticari ilişkiler gündeme gelirse buna razı olmayacakları belirtilmiştir. Yine Başbakan'ın “*büyük devlet rolü*” oynamadıklarını belirttiğini ve meselede gidişatı izleyecekleri eklenmiştir.⁶¹

Bulgaristan cephesindeyse Sofya elçisi Ali Şevki Berker'den alınan rapora binaen meseleye dair Londra'dan çıkacak karara kadar bir hükmün olmayacağı görülmektedir. Yine, emrivakilerin ortaya çıkmadan Almanya ile görüşmeler yapmasının Fransa'nın çıkarına uygun olacağını düşünmüşlerdir.⁶² Ancak Bulgar Başbakan'ın Almanların bu hamlesi doğal karşılamakta olduğunu ve Fransa'nın bunu kabul ederek bir uzlaşmaya varmasının daha uygun olacağını düşündüğünü

⁵⁷ TDA, 501/31269.123954.26: 45; 501/31269.123954.59: 157.

⁵⁸ TDA, 501/31269.123954.35: 67.

⁵⁹ TDA, 501/31269.123954.81: 188; 501/31269.123954.82: 189-190.

⁶⁰ Örneğin bak. Haber, “Siyasa”, 13 Mart 1936, s. 3.

⁶¹ TDA, 501/31269.123954.69: 168; 501/31269.123954.70: 169.

⁶² TDA, 501/31269.123954.49: 87; 501/31269.123954.52: 90.

iletmiştir.⁶³ Görüldüğü üzere Balkan devletleri meseleye dair yaklaşımlarını doğal olarak kendi güvenliklerini ön planda tutarak belirlemişlerdir.

Avrupa'nın diğer devletlerine bakıldığında kıtadaki gerilimin artmasına yönelik bir ihtimalin hesaplandığı görülmektedir. Lahey Daimî Maslahatgüzarı Abdüllahad Akşin meselenin ardından Hollanda Hükûmetinin terhis vakti gelen bazı askerleri terhis etmekten vazgeçtiğini aktarırken, doğrudan kendileriyle bir ilgisi olmasa da gerginliğin artma ihtimalini hesapladıklarını vurgulamıştır.⁶⁴ Ek olarak Hollanda Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmesine dair Ankara'ya gönderdiği diğer yazısında, kendilerinde bir savaş olasılığını görmediklerini ancak Almanya'nın bölgeyi terk etmediği takdirde yaptırımların gelebileceğini belirttiklerini aktarmıştır. Yaptırımların ise Lokarno taraflarınca uygulanacağını ifade ettiklerini yazmıştır. İtalya ile Almanya'nın durumunun aynı olmadığını da eklemiştir.⁶⁵ Belçika'da ise mesele büyük yankı uyandırmıştır. Ancak Daimî Maslahatgüzar Emin Ali Sipahi'nin raporuna göre ılımlı bir yol izlemeyi düşünmektedirler.⁶⁶

Yine önemli bir örnek de Varşova Büyükelçisi Ferit Tek'in Ankara'ya gönderdiği rapordur. Burada Polonya Dışişleri Bakanı Müsteşarı ile yapılan görüşme aktarılmıştır. Buna göre müsteşar; Almanya'nın bu hamlesinin Fransız-Rus paktı dolayısıyla meydana çıktığını ve bir haklılık payının olduğunu vurgularken öte yandan ise Lokarno'yu çığnediğini de kabul etme gerekliliğini ifade etmiştir. Kendilerinin Fransa ile bir savunma antlaşmasına sahip olduklarını da hatırlatan müsteşar, Almanya'nın Fransa'ya taarruzunu ihtimal dahilinde görmemiştir. Ayrıca Lokarno'ya taraf olmadıklarını ve sadece Milletler Cemiyeti üzerinden bu mesele ile alakadar olduklarını eklemiştir. Son olarak Hitler'in "*müsbet ve makul teklifte*" bulunduğunu söylemiştir.⁶⁷

Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkisi dolayısıyla eleştirel bir bakışa sahip olan⁶⁸ Macaristan'ın Ren meselesine bakışını ileten elçi Behiç Erkin, Macar basınının çoğunlukla revizyonist devletleri destekler gördüklerini, meselenin gelişmesinden memnun olduklarını aktarmıştır. Hükûmetin ise dikkatli hareket etmeye çalıştığını ve Almanya'nın hamlesine sempatiyle bakmakla beraber Macaristan'ın uluslararası konumunu zora sokmamak adına temkinli olduklarını

⁶³ TDA, 501/31264.123929.1: 2.

⁶⁴ TDA, 501/31269.123954.65: 163.

⁶⁵ TDA, 501/31269.123954.34: 66.

⁶⁶ TDA, 501/31269.123954.61: 159.

⁶⁷ TDA, 501/31269.123954.47: 84-85.

⁶⁸ Karagülmez, agm., s.331, 340.

ifade etmiştir.⁶⁹ Yine Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmeye dayandığı bir başka yazısına göre Macarlar, söz konusu mesele ile uzaktan yakından alakalı olmadıklarını ve ne Fransa ne de Almanya lehine tavır almayacaklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Macar basınının da ihtiyatlı olduğu eklenmiştir.⁷⁰

Küçük Antant'ın⁷¹ bir parçası olan Çekoslovakya'dan alınan bilgiye göre, Fransa'nın müttefiki ve Milletler Cemiyeti'nin üyesi olarak bu meselede Almanya'nın kabahatli olduğunu belirtmelerinin yanı sıra meselenin “*tatlılığa bağlanacağını ve tatlılığa bağlanması lazım geldiğini*” düşünmektedirler. Bu halde Lokarno'nun da daha geniş bir hal alabileceğini ve Almanya'nın da Milletler Cemiyeti'ne girebileceğini belirterek meseleye iyimser bakmışlardır. Yine Almanların kendilerine karşı olumlu tavırlarının da bu görüşlerinde etkili olduğu ifade edilebilmektedir. Elçi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na yaşanabilecek bazı gelişmelerden bahseden Çekoslovakya Dışişleri Bakanı, meselenin Avrupa için yeni bir barış ortamı yaratabileceğini dahi söylemiştir.⁷²

Uzun süredir Alman-Rus politikalarının etkileriyle karşılaşan Baltık coğrafyasındaki devletlerin de bu meseleye ilgi göstermesi olağandır. Buradaki devletlerden Estonya, Türkiye'nin diplomatik bilgi akışını sağladığı ülke olmuştur. Elçi Nuri Batu'dan gelen raporda; Dışişleri Bakan Yardımcısı ile görüşüğünü, Almanların bir savaş durumunda Rusya ile mutlaka mücadeleye gireceğini ve Baltık ülkelerinin hedef haline geleceğini ifade ettiği bildirilmiştir. Özellikle iktisadi endişelerinin de bulunduğu altını çizen Batu, Milletler Cemiyeti'nin konu hakkındaki kararını ilan edene kadar düşüncelerini belirtmeyeceklerini kesin olarak ifade etmiştir.⁷³ Birkaç gün sonra Estonya Başbakanı ile görüşen Batu, bir taraftan olayın bir oldubittiyle kabul edileceğini beyan ederken, İngiltere'nin ne savaşa ne de kendisinin de dahil olacağı üzere iktisaden zarar göreceği bir önlemeye başvurmayacağını ve Estonya'nın da böyle adımlara karşı olduğunu söylemiştir. Ancak Başbakan, bu durumda İngilizlerin bu tip önlemlere başvurması halinde kendilerinin de kabul etmek zorunda

⁶⁹ TDA, 501/31269.123954.64: 162.

⁷⁰ TDA, 501/31269.123954.36: 68.

⁷¹ *Küçük Antant* veya *Küçük İtilaf*, Çekoslovakya'nın Dışişleri Bakanı Beneş'in ortaya attığı bir fikir olarak Macar ve Bulgar tehdidine yönelik ortaya çıkmıştır. Öncelikle Çekoslovakya ve Yugoslavya arasında 14 Ağustos 1920'de, ardından Romanya ile Çekoslovakya arasında 23 Nisan 1921'de ve nihayet 7 Haziran 1921'de Romanya ile Yugoslavya arasında antlaşma yapılmıştır. İlerleyen tarihlerde Fransa, bu devletlerle uzlaşarak Küçük Antant'ı adeta kendisine bağlamıştır. Anti revizyonist bir anlayışı benimseyen bu üç devlet ittifaklarını, 21 Mayıs 1929'da süresiz bir hale dönüştürmüştür. 16 Şubat 1933'te ise Küçük Antant devamlı bir statü kazanmıştır; bk. Armaoğlu, *age.*, s. 147-148.

⁷² TDA, 501/31269.123954.42: 76-77.

⁷³ TDA, 501/31269.123954.30: 62.

olduklarını dile getirirken, görecekları zararın karşılanması için İngiltere ve Fransa'dan ithalatlarının artırılmasını isteyeceklerini belirtmiştir. Son olarak Baltık ülkeleri ile ortaklara hareket etmeyi hedeflediklerini ve Fransız-Sovyet Paktı dolayısıyla Rus ordusunun Baltık ülkelerini ele geçirmesinden endişe duyduklarını da eklemiştir.⁷⁴

Yukarıdaki devletlerin yanı sıra ABD'nin bu meseleye dair bakışını ise büyükelçi Mehmet Münir Erteğün, Ankara'ya 14 Mart'ta yazmıştır. Buna göre ABD, Avrupa siyasetine karışmama politikasını sürdürmekle beraber barış ortamının bozulmamasını temenni etmekte oldukları belirtilmiştir.⁷⁵

Ren'in İşgaline Dair Türk Basınındaki Değerlendirmeler

Basının kamuoyu tutumuna yönelik doğrudan etkisi olup olmadığına yönelik tartışmalar olsa da Akçalı ve Toket'in aktardığı üzere basın, "neye, nasıl ve niçin hisleneceğimize?" belirleyebilen bir araçtır. Basın bu yönde hareket ederek topluma "neyin önemli" olduğunu gösterme misyonunu üstlenmiştir.⁷⁶ Bu sebeple bir olayın, halktaki muhtemel yansımalarını öğrenebilmenin bir yolu da basın okumalarından geçmektedir. Türkiye'de Ren'in işgalinin basındaki yansıması bu çizgide kıymetlidir. Böylelikle meseleye dair yapılacak değerlendirmelere basın önemli katkı sunacaktır.

Türk basını Ren bölgesinin işgali olayına yakın ilgi göstermiştir. Hitler'in, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne tekrar girmesinin belirli şartlara bağlayan muhtırasına yer veren Türk basını, Hitler'in Ren üzerindeki Alman haklarının geri verilmesi isteğini sayfalarına taşımıştır.⁷⁷ Hatta *Cumhuriyet*'in günlük bulmacada dahi Ren ve Hitler'i okurlarına sordukları görülmüştür.⁷⁸ Yine aynı gazete, Berlin, Köln, Mainz, Karlsruhe, Aachen, Frankfurt, Strazburg'dan özel mektuplarla bir köşe hazırlamıştır. Burada özellikle Alman gazilerin "büyük savaş 1918'de değil, 7 Mart 1936'da bitti?" sözleri meselenin Almanlar açısından ne ifade ettiğini görmek için oldukça çarpıcıdır.⁷⁹ *Tan* ise yurtdışında yaşayan Almanların,

⁷⁴ *TDA*, 501/31269.123954.31: 63.

⁷⁵ *TDA*, 501/31269.123954.53: 91.

⁷⁶ Selda Akçalı-Huriye Toket, "22 Temmuz, Oslo, Norveç: Toplum Kendini Sorguluyor Breivik Saldırısı Örnek Olayı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt V, Sayı 7, 2012, s.30.

⁷⁷ *Akşam*, 07 Mart 1936, s. 2-7; 08 Mart 1936, s. 1-7. ; *Anadolu*, 08 Mart 1936, s. 1-2,6; *Cumhuriyet*, 08 Mart 1936, s.1,12; 09 Mart 1936, s.10; *Haber*, 08 Mart 1936, s.1,4; *Hakkın Sesi*, 09 Mart 1936, s. 1.; *Halkın Sesi*, 09 Mart 1936, s.1,4; *Kurum*, 08 Mart 1936, s.1-2,11; 09 Mart 1936, s. 7; *Son Posta*, 07 Mart 1936, s. 16; *Tan*, 08 Mart 1936, s. 1,3; 09 Mart 1936, s. 1-5-11; *Türk Sözü*, 10 Mart 1936, s. 1,3; *Ulus*, 08 Mart 1936, s. 1,6; *Ulusal Birlik*, 07 Mart 1936, s. 1.; 09 Mart 1936, s. 1-4; *Yeni Asır*, 08 Mart 1936, s. 1-4-5-10.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 10 Mart 1936, s. 10; 11 Mart 1936, s. 10.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1936, s. 8.

Alman ordusuna çağrıldığını sayfalarına taşımıştır.⁸⁰ Öte taraftan fotoğraflar ve karikatürler ile Ren meselesine dair metinler desteklenmiştir.⁸¹

İşgalin ardından Türk basınında Fransa'nın tutumu yer almıştır. Elbette bununla birlikte Almanya'nın hamlesine karşılık olası yaptırımlar hakkında da yayınlar sıklaşmıştır.⁸² Yine Lokarno Antlaşması'na imza atan devletlerin Ren'in Almanlarca işgali sonrasında bir dizi konferansta toplanmasına dair gelişmeleri de Türk basını geniş yer ayırarak yabancı basın organlarından aktarmıştır.⁸³

Türk basınında işgal bir haber olarak aktarılmaya devam ederken, imzalı/imzasız kimi köşe yazılarının da meseleyi ele aldığı görülmektedir. Özellikle ulusal basında çok okunan gazetecilerin yapmış oldukları yorumlar, Türk kamuoyunun genel yansımaları sunması ve böylelikle Türkiye'nin olaya bakış açısını anlayabilmemiz açısından yararlı olacaktır.

Öncelikle olayın gerçekleşmesinin ardından ilk günlerde köşe yazılarında yeni bir savaşın çıkıp çıkmayacağına dair görüşler sıklıkla yer almıştır. Örneğin imzasız bir görüş olarak olayın hemen akabinde *Son Posta*'da Sovyetlerin ve Lokarno taraflarının mutlaka Fransa'nın yanında yer alması gerektiği yazılmıştır.⁸⁴ *Kurun* ise Ren'in işgalini verdiği ilk gün ilk sayfasında savaş ihtimalinin bulunmadığı ve Fransa'nın hukuki yolu deneyeceği görüşünü savunmuştur.⁸⁵ *Akşam*'da da İtalya'nın oluşturduğu gergin ortam dolayısıyla bir savaşın çıkmayacağı, hiçbir devletin silahlı bir çatışmaya girmeyeceği öngörülürken Lokarno'ya değinilmiş ve bu işgalin de bir emrivaki olarak nihayetinde kabul görüleceği yazılmıştır.⁸⁶ İlerleyen günlerde de Avrupa'nın bir savaş korkusu yaşadığına dair yazılar çıkmaya devam etmiştir.⁸⁷

Konuya yönelik dikkat kesilen isimlerden biri olan Asım Us, Almanların önceki yıl silahlanmaya başlamasıyla Versay'ı çiğnediğini, şimdi ise ikinci kez yaptıkları bu ihlale karşılık İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin nasıl tepki

⁸⁰ *Tan*, 11 Mart 1936, s. 3.

⁸¹ Örneğin tam sayfa fotoğraf yayını için bak. *Cumhuriyet*, 13 Mart 1936, s. 7.

⁸² *Akşam*, 09 Mart 1936, s. 1; *Cumhuriyet*, 08 Mart 1936, s.1,10; *Kurun*, 10 Mart 1936, s. 1-2,7; *Son Posta*, 08 Mart 1936, s. 1,11; *Ulusal Birlik*, 10 Mart 1936, s. 1.

⁸³ *Akşam*, 13 Mart 1936, s.1,8; 20 Mart 1936, s. 1; *Cumhuriyet*, 10 Mart 1936, s. 1,10; 13 Mart 1936, s.1,10; *Kurun*, 11 Mart 1936, s.1-7; 12 Mart 1936, s.1; *Son Posta*, 09 Mart 1936, s.1,11; 20 Mart 1936, s.1,11; *Tan*, 11 Mart 1936, s.1,5,10; 13 Mart 1936, s.1,5,10; *Ulus*, 10 Mart 1936, s.1,3; 14 Mart 1936, s.1,3.

⁸⁴ *Son Posta*, "Almanyanın Kararı Ne Netice Doğurabilir?" 07 Mart 1936, s. 16.

⁸⁵ *Kurun*, "Harp İhtimali Var mıdır?", 08 Mart 1936, s. 1.

⁸⁶ *Akşam*, 08 Mart 1936, s. 7.

⁸⁷ *Son Posta*, "Harp Korkusunun Yeni Şekli", 09 Mart 1936, s. 3.

vereceğini sorgulamıştır. İlk değerlendirmesinde Almanların geri adım atmayacağını ancak diğer devletlerin de buna rağmen savaşa yeltenmeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁸ Bu kez 9 Mart'ta Sevr ve Versay antlaşmalarını birbirine benzeten Us'a göre, İtalyanların ortaya çıkardığı Habeş/Etiyopya sorununun gündemde olması nedeniyle Almanlar, ihtilaf yaşayan Fransa ve İngiltere'ye kendi hamlelerini dayatmıştır.⁸⁹ Ertesi gün çıkan yazısında ise Fransa'nın tavrının savaşın çıkıp çıkmayacağını belirleyeceğini ifade ederken Almanya'nın Milletler Cemiyeti ile meseleyi görüşerek çözmesini barış için şart görmüştür.⁹⁰ Yine Us'un gündemi meşgul eden bu karışık süreçte her iki tarafa da hak verdiği görülürken, çözüm önerisi "*Fransızlar için emniyet, Almanlar için de müsavat temini*" olmuştur. Ancak bu çözümün yalnızca Batı Avrupa'yı ilgilendirmediğini, bu yüzden çözüm için geniş bir açıyla düşünmek gerekliliğini de savunmuştur.⁹¹ Görüldüğü üzere Us, savaşın çıkmayacağına dair bir düşünceye yatkın durmuş, Almanya'nın Versay'ı yok saymasında bir gariplik görmezken meselenin uluslararası görüşmelere kaldığına kani olmuştur.

Meseleye Almanların gözünden bakan *Cumhuriyet*'ten Muharrem Feyzi Togay ise, özellikle İngiltere'nin meseleye dahil olarak bir savaşa sürüklenmeden olayın çözüleceğini düşünmüştür.⁹² Meselenin ortaya çıkışını Fransa'nın o güne değin izlediği dış politikadaki kararsızlığına bağlayan aynı gazeteden Yunus Nadi ise İtalya'nın durumdan oldukça memnuniyet duyduğunu ve Almanya'nın Ren'e asker sokmasının kötü bir şey olmadığını düşünmüştür. Ona göre asıl fenalık Almanya'nın her istediğini bir emrivaki ile elde etmesidir. Sonuçta ise Avrupa'nın çekingenliğinin devam etmesi halinde büyük savaş da gölgede bırakacak bir mücadelenin içinde kendisini bulacağını yazmıştır.⁹³ Ayrıca meselenin yalnızca Ren olmadığını ve asıl meselenin Versay olduğunun altını çizen Yunus Nadi, dünyanın I. Dünya Savaşı'ndan daha büyük bir savaşın eşliğinde bulunduğunu söylemektedir. Ona göre bir yandan Almanya'ya karşı alınacak zorlayıcı önlemler de diğer yandan herhangi bir adım atılmaması da savaşın nedeni olabilecektir.⁹⁴

Yine *Cumhuriyet*'te Ren meselesini ortaya çıkmasının ardından siyasi anlaşmazlıkların en belası olarak tanımlayan Abidin Daver, bu meselenin iki

⁸⁸ Asım Us, "Dünya Siyasasına Toplu Bir Bakış", *Kurun*, 08 Mart 1936, s. 4.

⁸⁹ Asım Us, "Harp ile Sulhun Birleştiği Yol Üzerindeyiz!", *Kurun*, 09 Mart 1936, s. 1,7.

⁹⁰ Asım Us, "Harp mı, Sulh mu?", *Kurun*, 10 Mart 1936, s. 1-2.

⁹¹ Asım Us, "İki Tarafın İddiaları", *Kurun*, 11 Mart 1936, s. 2.

⁹² Muharrem Feyzi Togay, "Ren Mintakası ve Lokarno Misakı", *Cumhuriyet*, 08 Mart 1936, s. 2.

⁹³ Yunus Nadi, "Avrupa Korktuğuna Uğruyor", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1936, s. 1,3.

⁹⁴ Yunus Nadi, "İtalyadan Sonra Almanya Sahnede", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1936, s. 1,3.

ana nedeni olarak önce Ren bölgesinin savunmasız kalmasını ve Almanya için bunun hukuki eşitsizlik şeklinde olmasını, sonra da Fransız-Rus antlaşmasının Fransa Meclisi'nce kabul edilmesini göstermiştir. Fransa'nın Almanya'ya saldırma ihtimalini tartışan Daver, bunu İngiltere ve İtalya'nın desteğinin şart oluşuna bağlamış ama bu iki devletin desteklemeyeceğini öne sürmüştür. Almanya'nın ise meselenin çözümü için teklifler sunduğunu ancak bunların gerçekleşmesine pek ihtimal vermeyerek Milletler Cemiyeti'nde meselenin çözülmesini arzu etmiştir.⁹⁵ Aynı gün Togay ise, Fransa'nın bu işgali kabullenmesi halinde Almanların Sovyetler yönüne doğru bir savaşa girişme ihtimalinin oluşacağını düşünmüştür.⁹⁶ Daver ertesi gün, Hitler'in savaşı mutlaka ihtimaller arasında tuttuğunu zira diplomasi yerine böyle bir işgale giriştiğini söylerken savaşın önüne geçebilecek ülkenin İngiltere olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷ Togay, Yunus Nadi ve Daver'in meselenin kaynağı olarak I. Dünya Savaşı sonrası düzenine odaklandığı görülmektedir. Yunus Nadi'nin asıl sorunun işgal değil Almanların emrivaki ile isteklerini kabul ettirmesi olduğuna yönelik yorumu isabeti bakımından dikkat çekicidir. Diğer yandan ilk günlerde bu doğrultuda önlemlerin alınmazsa bir savaş ihtimalini Yunus Nadi hesaba katarken, Daver ve Togay ise savaşın ortaya çıkışını çeşitli şartlara bağlamıştır.

Tan'da A. Naci Karacan, meseleyi 1918'den bu yana hiçbir olayın bu denli Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmediğine işaret ederek ele almıştır. Her iki tarafın da haklı yanları olduğunu ancak meseleyi silahlı bir emrivaki şeklinde çözmenin meseleyi çıkmaza sürüklediğini düşünen Karacan, şimdilik geleceğin kestirilemez olduğunu ve barış ortamı için diğer ülkelerin de dahil olduğu bir uzlaşya gerek duyulduğunu düşünmektedir.⁹⁸ Peyami Safa da savaş korkusu hissedildiğinden bahsettiği köşesinde bunun *bir kıvılcım* ile gerçekleşebileceği uyarısını yapmıştır.⁹⁹

Haber'deki Vâ-Nû (Vâlâ Nurettin) imzalı makalede ise savaş ihtimalinin üzerinde durulurken İngiltere veya İtalya'dan çok Sovyetler Birliği tarafından Fransa'ya böyle bir destek gelebileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca zorunlu yaptırımlara karşı olan yazar, Almanya'nın nüfusuna da dikkat çekmiştir. Son olarak da Almanya'nın tekrar Milletler Cemiyeti'ne dahil olmasını ve Akdeniz birliğini içine alan büyük bir Avrupa birliğinin oluşturulmasını dilemiştir.¹⁰⁰ Vâ-

⁹⁵ Abidin Daver, "Ren Meselesinden Bir Harb Çıkabilir mi?", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1936, s. 1,3.

⁹⁶ Muharrem Feyzi Togay, "Almanya-Sovyetler-Japonya", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1936, s. 2.

⁹⁷ Abidin Daver, "Ren Meselesinde İngiltere'nin Nazik Rolü", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1936, s. 1,3.

⁹⁸ Ali Naci Karacan, "Ren'in İşgali ve Avrupanın Emniyeti", *Tan*, 10 Mart 1936, s. 1,10.

⁹⁹ Peyami Safa, "Harp Korkusu", *Tan*, 13 Mart 1936, s. 2.

¹⁰⁰ Vâ-Nû, "Bir Dünya Harbi Pathyacak mı?", *Haber*, 10 Mart 1936, s. 1,3.

Nû, artık bir savaşın arifesinde olduğunu düşünürken,¹⁰¹ *Son Posta*'da meseleye askerî açıdan bakılan C.D. (Celal Dinçer) imzalı bir yazıda, Ren'in işgalinin bir asker gözüyle ne ifade ettiği ele alınarak özellikle Ren nehrinin saldırı ve savunma bakımından önemi incelenmiştir. Yazıda, nehrin her iki yakasının kontrolüyle Almanların avantajlı bir konuma eriştiği ancak şimdiki teçhizat ile Fransa'ya karşı bir saldırıya girişmeyecekleri tahmin edilmiştir. Hitler'in yapmış olduğu teklifleri göz önünde bulunduran yazar, bu işgalin bir savunma hamlesi olduğunu düşünmüştür.¹⁰² Savaş ihtimalini düşünürken meseleye yine askerî açıdan bakan bir başka isim *Akşam*'dan M. Şevki'dir. Yazısında; Almanların I. Dünya Savaşı'nda en disiplinli ve bir açıdan en büyük orduyu çıkardığını ve de bunun bir gerçek olduğunu ifade etmiş, özellikle Almanların yetmiş milyona yaklaşan nüfusuna dikkat çekerek büyük bir ordu kurabileceğini ileri sürmüştür. Ancak her şeye rağmen Almanların henüz bir savaşa hazır olmadığını savunmuştur.¹⁰³ M. Şevki ilerleyen günlerde *Tan*'da bu kez Ren'in işgali meselesine stratejik açıdan bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Günün koşullarında bir savaş doğurmayacağını düşündüğü bu işgalin, Alman ordusunun geleceği açısından büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁴

Yine *Son Posta*'da 12 Mart'ta imzasız bir yazıda, savaş ihtimali düşük görülse de ufak bir kıvılcımın dünyayı felakete götüreceği öne sürülmüştür. Bir yandan Almanya'nın daha ileriye gitmeyeceği düşünülürken, diğer yandan Türkiye'nin tetikte olması gerektiği de vurgulanmıştır.¹⁰⁵ Vâ-Nû'nun da tıpkı Daver ve Togay çizgisinde gelişmelere bağlı biçimde savaş tehlikesini ele alırken, *Son Posta*'da 12 Mart'ta neşredilen imzasız yazıya ve ayrıca *Tan*'da Safa'nın makalesine göre ise bir kıvılcım ile savaşın fitili tutuşturulabilecektir. Karacan sağduyuya, M. Şevki ise Almanya'nın askerî potansiyeline odaklanırken, Dinçer ise askerî bakımdan bu adımın bir savunma olduğu fikrine katılarak Alman tezine hak vermektedir.

Fransa'da eğitim görmüş olan Adanalı Nevzat Güven ise bu olay neticesinde yakın gelecekte bir savaş çıkmasa dahi 1914'ün öncesi gibi gergin bir sürecin başladığını söylemektedir. Fakat ona göre; bu durum Fransa açısından savaş nedeni kadar önemli değildir zira Almanya sınırında yeterli biçimde savunma

¹⁰¹ Vâ-Nû, "Benim Görüşüm", *Haber*, 11 Mart 1936, s. 3.

¹⁰² C.D. "Ren Sahasının İşgali Asker Gözü ile Ne Kıymet İfade Eder?", *Son Posta*, 11 Mart 1936, s. 7-8.

¹⁰³ M. Şevki, "Almanların Askerlik Kudreti", *Akşam*, 14 Mart 1936, s. 9.

¹⁰⁴ M. Şevki, "Ren İşgaline Stratejik Bir Bakış", *Tan*, 20 Mart 1936, s. 3.

¹⁰⁵ *Son Posta*, "Harp Kokusu", 12 Mart 1936, s. 2.

tahkimatı oluşturmuştur. Güven ayrıca, Almanya'nın da mevcut gücüyle Fransa ve müttefikleriyle henüz bir savaşa girişemeyeceğini düşünmektedir.¹⁰⁶ Bu ifadelerinden dolayı eğitimini orada almış olan Güven'in Fransız etkisiyle bir bakış sunduğu izlenimi vardır.

Gün geçtikçe meselenin gergin bir hâl alması üzerine köşe yazılarında savaş olasılığına dair endişelerin artmaya başladığı görülmektedir. Örneğin Us; Almanların Lehistan'ı köprü yaparak Sovyetler Birliği'ne saldıracaklarını, Fransa'nın güvenliği için savaşın gerekli olduğunu, İtalya'nın Ren meselesini Habeş meselesinin çözümünde kendi lehinde kullanacağını ve Sovyetlerin de Fransa'nın yanında yer alacağını düşünmüştür.¹⁰⁷ Ek olarak tehlikenin yalnızca birkaç devleti değil, Milletler Cemiyeti'nin tüm üyelerini ilgilendirdiğini söyleyerek Türkiye'nin de fikrini açıklaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Yunus Nadi ise köşesinde, Ren'in işgali nedeniyle İngiltere'nin rolüyle bir savaş yaşanmayacaksa da bir Alman sorununun bulunduğunu ve çözülmesi gerektiğini yazmıştır.¹⁰⁹ Paralel bir düşünceyle *Akşam*'da 21 Mart tarihli imzasız bir değerlendirmede Lokarno taraflarının üzerinden bir savaş ihtimali ele alınmıştır. Burada bir milletin egemenlik haklarının antlaşmalarla sınırlandırılmayacağı ortaya çıkmıştır denilirken, büyük savaşın ardından bu hataya düşen Avrupa'nın bu olayla hala cezasını çektiği söylenmektedir. Yine de İngiltere ve İtalya'nın savaşa girişmeyeceği yorumu getirilmiştir.¹¹⁰

Yukarıda bahsedildiği gibi savaşın çıkıp çıkmayacağına dair yorumlar mevcut iken bir de meselenin arka planına temas eden değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu çizgide *Tan*'daki imzasız bir makalede meselenin Versay süreciyle kısa bir gelişimi anlatılarak Almanların, Versay maddelerini daha önce de silahlanarak delindiği hatırlatılmıştır. Ayrıca Ren'in işgaliyle delinen Versay maddeleri aktarılarak Lokarno Antlaşması'nın hazırlık aşamasına dahi temas edilmiştir. Nihayetinde geniş bir özet mahiyetindeki makale herhangi bir açık yorum getirmeden sorunun Cenevre'de görüşüleceğini belirtmektedir.¹¹¹ İlerleyen günlerde yine aynı gazetede, olay benzer biçimde değerlendirilirken her iki tarafın konuya dair görüşlerine yer verilerek asıl meselenin Ren değil Avrupa'nın siyasi egemenliği olduğuna dikkat çekilmiştir. Olayın oldukça geniş bir

¹⁰⁶ Nevzat Güven, "Beklenebilecek Neticeler", *Türk Sözü*, 13 Mart 1936, s. 1.

¹⁰⁷ Asım Us, "Dünya Siyasetine Toplu Bir Bakış", *Kurun*, 14 Mart 1936, s. 1,10.

¹⁰⁸ Asım Us, "Tehlike Büyüyor!", *Kurun*, 15 Mart 1936, s. 1.

¹⁰⁹ Yunus Nadi, "Avrupanın Göbeğindeki Mesele: Alman Meselesi!", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1936, s. 1,3.

¹¹⁰ *Akşam*, "Almanya Kabul Etmezse Ne Olacak?", 21 Mart 1936, s. 1,9.

¹¹¹ *Tan*, "Ren İşgalinin Muahedelere Göre Manası", 09 Mart 1936, s. 1,3.

perspektiften izah edildiği makalede artık dünya siyasetinde olan ruhun barış ruhu olduğunu ve bu meselenin de Milletler Cemiyeti aracılığıyla çözülmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹¹²

Son Posta'da imzasız bir yazıda ise “Almanya'ya büyük harpteki mağlubiyetini hatırlatacak tek şey kalmıştır: o da Rendeki gayri askeri mintika idi! Almanya buraya yürümekle ve burasını işgal etmekle, büyük harbin sırtına yüklediği son yükü de sırtından atmış oldu” ifadeleriyle meselenin arka planı yorumlanmıştır.¹¹³ Aynı gazeteden Selim Ragıp Emeç ise köşesinde bu hamlenin aslında Versay'daki, Almanya'yı zorlayan maddelerin kaldırılması gerekliliğini yansıttığını kabul eder gözükmektedir. Bunun yapılırken barış yolunun tercih edilmesi de temennisidir.¹¹⁴

Savaş olasılığını tartışmak yerine, bu sorunun arka planını ele alan bir isim olan Ömer Rıza Doğrul ise yaptığı geniş değerlendirmede, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin zihniyet farklılığına dikkat çekmiştir.¹¹⁵ Yine savaş ihtimalinin dışında bir bakış açısı da meselenin tarihsel arka planına bakılan ve imzasız olarak *Kurun*'da neşredilen başka bir yazıda görülmektedir.¹¹⁶

Abidin Daver, bu meselenin iki ana nedeni olarak; önce Ren bölgesinin savunmasız kalmasını ve Almanya adına bunun hukuki eşitsizlik şeklini almasını, sonra da Fransız-Rus antlaşmasının Fransa Meclisi'nce kabul edilmesini göstermiştir.¹¹⁷ Bir başka değerlendirmesinde Almanya'ya hak veren Daver, Fransa'nın da yıllardan beri bu bölgeyi işgal ettiği hatta “bu medenî şehirleri bir sürü yamyam zenci askeri gönderdiğini” yazmıştır. Bölgeye yaptığı ziyaretindeki izlenimlerinden yola çıkarak Almanlar açısından özellikle ekonomik kıymetinin altını çizen Daver, Hitler'in çalışmalarını yürüttüğü parti binasında “Almanya uyan!” yazdığını hatırlatmıştır. Almanların uyandığını ama Avrupa'nın uyanmadığını söyleyen yazar, eğer uyansalardı, Almanlarla bu bölge için müzakere ederlerdi ve Ren meselesinin durumu bu halde olmazdı demektedir. Yazar, diplomasiye başvurmadan askerî hareketin yanlış olduğunu söylese de Almanların asker millet olmasından dolayı böyle bir çözüme başvurduğunu savunmaktadır. Tüm bu ifadelerine karşın Daver, yazısında Alman tarafının savunulmadığını yalnızca olayın görünüşünü yorumladığının altını çizmiştir.¹¹⁸

¹¹² Tan, “Fransa ve Almanya”, 12 Mart 1936, s.1,10.

¹¹³ *Son Posta*, “1918 Almanyası ve Bugünkü Almanya”, 13 Mart 1936, s. 8.

¹¹⁴ Selim Ragıp, “Lokarno Emrivakii Karşısında”, *Son Posta*, 11 Mart 1936, s. 3.

¹¹⁵ Ömer Rıza Doğrul, “Avrupanın Vaziyeti”, *Kurun*, 11 Mart 1936, s. 5.

¹¹⁶ *Kurun*, “Tarih Bakımından Fransa – Almanya İhtilaflarının Sebepleri”, 15 Mart 1936, s. 6.

¹¹⁷ Daver, “Bir Harb Çıkabilir mi?”, s. 1,3.

¹¹⁸ Abidin Daver, “Doğrusunu İsterseniz”, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1936, s. 3-4.

M. F. Togay ise, Ren meselesinin esasen İtalya'nın Habeş meselesinde Lokarno'dan ayrılma sürecine girmesi ve Hitler'in bu durumu takip ederek Ren'e askerini gönderdiğini söylemektedir.¹¹⁹

Cenevre'de 8 Mart'ta kaleme aldığı yazısında bu meselenin ortaya çıkışını Fransa'nın o güne değin izlediği dış politikadaki kararsızlığına bağlayan¹²⁰ Yunus Nadi ilerleyen günlerde meselenin arka planına dair bir değerlendirme yapmış, ancak bu kez özellikle Avrupa siyasetinin hatalı davrandığına dikkat çekerek, Almanya'nın tavrının arka planı olarak Versay'ı göstermiştir. Türkiye'de Almanları anlayabilmek için Sevri'nin hatırlanması gerektiğini söyleyen yazar, Türkiye'nin bunu erken çözdüğünü ama bir milletin gururunu hiçe sayan bir başka antlaşma olarak Versay'ın ayakta olması dolayısıyla Almanların bu şekilde davrandıklarını düşünmüştür. Savaşta milletlerin kaybedebileceklerini ancak onların yaşam şartlarını yok edilemeyeceğini ifade etmiştir.¹²¹ Yunus Nadi de tıpkı Daver ve Togay gibi meselenin sebepsiz olmadığını merkeze alarak bir yorum getirmiştir. Bir taraftan Versay yine göz önüne alınarak yorumlarda bulunan bu yazarlar, diğer yandan güncel Fransız-Rus antlaşmasını da yabana atmadan Almanya açısından bir zorundalık oluştuğu fikri etrafındadırlar.

Ulus'ta Burhan Asaf ise meselenin arka planını Almanya'daki Hitler iktidarına bağlayarak açıklamaktadır. Hitler iktidarıyla değişen uluslararası siyasetten örnekler veren yazar, örneğin Hitler iktidarı olmasaydı Sovyetler Birliği Avrupa siyasetiyle ilgilenmezdi demektedir. Yine Hitler'in beyanatını inceleyen Burhan Asaf, “*Bu beyanatta, «Batı Avrupası barışı, gerçekten bir barıştır. «Doğu Avrupası barışı» barışmsı bir barıştır. «Orta Avrupa barışı» ise külliyen namevcuttur*” ifadeleriyle Hitler Almanya'sının barış isteklerini ele almıştır. Her bölgeye aynı niyetle barışın istenmesi gerekliliğini vurgulamıştır.¹²²

Köşe yazılarında Ren meselesini Türkiye ile ilişkilendiren değerlendirmeler de yapılmıştır. Örneğin Türkiye'nin konumundan bahseden bir yazıda, savaş sonrası statükodan memnun olmayanların eski, statükoyu oluşturanların yeni dostu olduğu ifade edilmiş ve konu Ren meselesi ile ilişkilendirilmiştir.¹²³ Yine *Haber*'de çıkan imzasız bir yazıda ise Türkiye'nin dostluk kurduğu Balkan devletlerine odaklanılmıştır. Yazıda, özellikle Yugoslavya'nın tutumunun

¹¹⁹ Muharrem Feyzi Togay, “Ren Mıntıkası ve Habeş Meselesi”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1936, s. 2.

¹²⁰ Yunus Nadi, “Avrupa Korktuğuna Uğruyor”, s. 1,3.

¹²¹ Yunus Nadi, “Hata üstüne Hatadan sonra Nereye gidiyoruz?”, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1936, s. 1.

¹²² Burhan Belge, “Hitler ve Barış”, *Ulus*, 08 Mart 1936, s. 2.

¹²³ Vâ-Nû, “Bir Dünya Harbi”, s. 1,3.

önemine değinilmiş ve Türkiye'nin bu devletin nasıl bir tavır takınacağını öğrenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹²⁴

Ren meselesi üzerine yapılan değerlendirmelerden Balkan Antantı noktasına temas edilirken konuya Akdeniz bakımından da değinilmiştir. Özellikle Romanya dışındaki taraf devletlerin Akdeniz'in güvenliği meselesinde mutlaka İngiltere ile aynı görüşte yer alacağı tahmin edilmiştir.¹²⁵ Sevr ile Versay'ın benzer antlaşmalar olduğunu vurgulayan Us Almanya'nın artık açık biçimde Versay, Lokarno ve Stresa antlaşmalarını tanımadığını yazmıştır.¹²⁶

Ek olarak basında Türkiye'nin güncel sorunlarına da Ren meselesi vasıtasıyla temas edildiği görülmüştür. *Cumhuriyet*'te, Ren'in askerî bölge olduğu takdirde Boğazların da aynı şekilde değerlendirilmesini talep edeceğimize dair dış basında çıkan haberin alıntısı yapılmıştır.¹²⁷ Abidin Daver, o günlerde çözümüne dair adım atılan Türkiye'nin Boğazlar meselesini, Almanya'nın Ren'i askerileştirmesi örneğinden ele almıştır. Türkiye'nin haklı olarak uzlaşıp adım attığının da altını çizmiştir.¹²⁸

Yine köşe yazılarında Ren meselesinin çözümü için uluslararası antlaşmalara ve kurumlara temas ederek değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin *Kurun*'da imzasız bir yazıda, Versay ve Lokarno antlaşmaları değerlendirilmiştir. Yazıda, büyük olasılıkla tarafların söz konusu bu iki anlaşmaya benzemeyen ve tarafların hak eşitliğine dayalı yeni anlaşmalar yapılacağına dair bir görüşe yer vermiştir.¹²⁹ Lokarno üzerinden değerlendirmesini yapan Us da İngiltere'nin rolüne dikkat çekmektedir. Ona göre nihai çözüm Milletler Cemiyeti aracılığıyla gerçekleşebilecekken İngiltere ve etrafındaki devletlerin barışı koruma görevi bulunmaktadır. Fransa'nın da buna uygun hareket ederek barışı korumasını istemektedir.¹³⁰

Lokarno'ya taraf devletlerin tutumu üzerine bir başka makalede ise artık Almanya'nın bölgede askerinin kalmasını ama sınır hattında belirli sayıda sınırlandırmasını tarafların bir araya gelerek kararlaştıracağını tahmini üzerinden yorum yapılmaktadır. Bunun kolay bir iş olmayacağı ve mutlaka Avrupa'nın

¹²⁴ Haber, "Siyasa", 13 Mart 1936, s. 3.

¹²⁵ Us, "Toplu Bir Bakış", 14 Mart 1936, s. 10.

¹²⁶ Us, "Harp ile Sulhun", s. 1,7.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, "Ren Mıntokası Askerileşirse", 15 Mart 1936, s. 9.

¹²⁸ Abidin Daver, "Milletler Cemiyetinden İstedğimiz Bir Misal", *Cumhuriyet*, 28 Mart 1936, s.1.

¹²⁹ *Kurun*, "Versay ve Locarno", 08 Mart 1936, s. 11.

¹³⁰ Asım Us, "Lokarno Konferansı", *Kurun*, 12 Mart 1936, s. 1.

tehlikeli günler yaşayacağı da öne sürülmektedir.¹³¹ Nitekim bir süre sonra aynı gazete bu kez Londra'da yapılan görüşmelere ve sonuçlarının ne olabileceğine odaklanılan imzasız bir başka yazıda ise meselenin çözülememesi üzerine iki ihtimalin belireceği öne sürülmektedir. Özellikle tarafların uzlaşmaması temelinde fikir yürütülen bu yazıda ya savaşa doğru gidileceği ya da Milletler Cemiyeti'nin tamamen işlevini yitirebileceği sonucuna varılmıştır.¹³² Ancak öte taraftan Londra'dan sonra Ren meselesinin çözüldüğünü düşünen Ömer Rıza Doğrul, daha çok konunun uluslararası hukuk yönüne temas ederek yorum getirmeye çalışmıştır. Yazar, meselenin ılımlı bir hale geldiği mevcut durumda Lahey Adalet Divanı'nda çözülebileceğine inanmaktadır.¹³³

Son Posta'da Selim Ragıp, hem Londra'da yapılan toplantının hem de Milletler Cemiyeti'nde yapılan görüşmeler sonucunda çözümün kati surette bulunup savaş ihtimalinin ortadan kaldırılmasını istemiştir.¹³⁴ Mevcut durumda Almanya'ya karşı birleşmenin mümkün olmadığını, en makul olanın ise Hitler'in istek ve tekliflerinin tartışılması olduğunu savunmaktadır.¹³⁵ Çünkü ona göre, Almanya'nın anlaşmaları ihlal etmesine karşın mevcut durumu daha sakin geçiren Avrupalı devletler; gerçekleşen görüşmelerde bir orta yol bulacak, temkinli olacak ve fayda sağlayabilecek bir adım atacaktır.¹³⁶ *Son Posta*'daki imzasız bir yazıda ise Milletler Cemiyeti ele alınmış, kuruluş amacını gerçekleştirmediğinden dolayı varlığına ihtiyaç kalmadığına dair düşünce ortaya atılmıştır.¹³⁷ 19 Mart'ta yine imzasız bir yazıda, artık Londra'da tarafların yeni bir Lokarno Antlaşması yapacağı düşünülmüş, tehlikenin uzaklaştığı fikri ağır basmıştır.¹³⁸

M. Fevzi Togay, köşesinde Londra'da gerçekleştirilen toplantıyı değerlendirirken daha çok Almanların Milletler Cemiyeti'ndeki gelecek hamlelerine yönelik düşüncelerini kaleme almıştır. Ona göre Almanların asıl amacı Sovyetleri Avrupa'dan uzaklaştırmak iken, Fransızlar da İngilizleri kendi tezine çekebilmek için Milletler Cemiyeti'nden ayrılma tehdidine

¹³¹ B.O., "Ren Havzası", *Kurum*, 14 Mart 1936, s. 2.

¹³² *Kurum*, "Londra Toplantısı", 20 Mart 1936, s.2.

¹³³ Ömer Rıza Doğrul, "Buhran Savuşturuldu", *Kurum*, 21 Mart 1936, s. 2.

¹³⁴ Selim Ragıp, "Ren Emrivakiinden Ameli Surette İstifade Etmelidir", *Son Posta*, 12 Mart 1936, s. 3.

¹³⁵ Selim Ragıp, "En Pratik Söz: Loit Corcun Teklifidir", *Son Posta*, 15 Mart 1936, s. 3.

¹³⁶ Selim Ragıp, "Ne Şiş Yanıyor, Ne De Kebap...", *Son Posta*, 21 Mart 1936, s. 3.

¹³⁷ *Son Posta*, "Milletler Cemiyeti Tehlikede", 13 Mart 1936, s. 2.

¹³⁸ *Son Posta*, "Yeni Lokarno", 19 Mart 1936, s. 2.

başvuracaktır.¹³⁹ Yine, özellikle Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden iki sene önce ayrılmasına karşılık bu toplantıya katılmasının kendi yararına olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁰ Toplantıyı değerlendirirken; meselenin her yönüyle ele alınmasını isteyen Togay, özellikle Lokarno'yu fesheden hamlenin Almanya'nın Ren'i işgali mi yoksa Fransız-Sovyet İttifakı mı olduğunu Milletler Cemiyeti'nce araştırılmasının makul olduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Almanya'nın yapmış olduğu emrivakiyi diğer ülkelere ne şekilde olursa olsun kabul ettirdiğinin altını çizen Togay, Almanların Londra'da alınan kararlara ne kadar uyacağını belli olmadığını ancak uluslararası bir konferans toplanmasına dair kararın alınmasının barış adına çok hayırlı olduğunu dile getirmektedir.¹⁴²

Yunus Nadi, meselenin Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesiyle birlikte yeni bir değerlendirmeye gitmiş ve meselenin çözüme kavuşabileceğini ancak sorunun mutlaka devam edeceğini belirtmiştir.¹⁴³ Londra'daki toplantıya değinirken meselenin bir savaşa dönüşmesini hiçbir ülkenin göze almadığını ifade ederek uzak bir olasılık olarak yorumlamaktadır. Özellikle İngiltere'nin rolüyle tarafların bir uzlaşmaya yaklaştığının altını çizen yazar, meselenin çözülmediği takdirde Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi kararına da değinmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca Yunus Nadi Almanya'nın Londra'daki bu toplantıya katılmasını ve 25 yıllık bir barış teklifini olumlu bulmaktadır.¹⁴⁵ Görüldüğü üzere *Kurun*'da ve *Son Posta*'da olduğu gibi *Cumhuriyet*'teki yazarlar da meselenin yeniden görüşülüp çözüme ulaşacağını ummaktalardır. Ayrıca Milletler Cemiyeti'ne olan bakışta bir kararsızlık görülmekte, kimi yazar işlevsizliğine temas ederken kimisi çözüm adresi olarak işaret etmektedir.

Benzer bir görüş sayılabilecek biçimde *Akşam*'da imzasız bir yazıda, Almanya'nın Lokarno taraf devletlerinin Londra'da yaptığı konferans sonrasında aldığı kararları kabul etmediği takdirde ne olacağı sorusu sorulmaktadır. Sonuçta Almanların birtakım tavizleri ile işin tatlıya bağlanabileceği düşünülen yazıda, bir milletin egemenlik haklarının antlaşmalarla

¹³⁹ Muharrem Feyzi Togay, "Londradaki Toplantılar", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1936, s. 2.

¹⁴⁰ Muharrem Feyzi Togay, "Almanya ve Milletler Cemiyeti", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1936, s. 2.

¹⁴¹ Muharrem Feyzi Togay, "Milletler Cemiyeti ve Almanya", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1936, s. 2.

¹⁴² Muharrem Feyzi Togay, "Londrada Verilen Kararlar", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1936, s. 2.

¹⁴³ Yunus Nadi, "Alman Meselesi Milletler Cemiyeti Konseyinde", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1936, s. 1,3.

¹⁴⁴ Yunus Nadi, "Büyük Anlaşmazlığa Şimdilik Bir Çare Bulunmuş Gibidir", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1936, s. 1.

¹⁴⁵ Yunus Nadi, "Almanya Milletler Cemiyetinde", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1936, s. 1,3.

sınırlandırılmayacağı ortaya çıkmıştır denilirken, büyük savaşın ardından bu hataya düşen Avrupa'nın bu olayla hala cezasını çektiği vurgulanmaktadır.¹⁴⁶

Meseleye köşesinde doğrudan temastan kaçınan Falih Rıfki ise genel bir güvenlik meselesine değinmiştir. Devletlerin tümünün silahlandığını ve bunun savaş tehlikesi anlamına geldiğini söylerken yetkililerin bu tehlikeyi önleyecek önlemleri alması için az zamanın bulunduğunu da eklemiştir.¹⁴⁷ Burhan Belge de Londra görüşmelerini yorumladığı köşesinde Lokarno'nun artık son bulduğunu, Almanya'nın bu son durum karşısında nasıl davranacağını merak ettiğini ifade etmektedir. Özellikle işgalin sembolik de olsa kabul edildiğini vurgulayan yazar, başka bir çözüm yolunun da pek mümkün olmadığı kanaatinde gözükmektedir.¹⁴⁸ *Ulus*'un bu günlerde açıkça tehlikeli gördüğü meseleye dair net ifadeleri yoktur.

Köşe yazılarında bu meseleyi Almanya ile diğer ülkelerin açısından değerlendiren yorumlar da bulunmaktadır. Olayın hemen ardından Burhan Belge, Almanya'nın batıda gizli ve açık bir düşmanlık beslemediği, doğuda ise Litvanya ile Memel özerkliğini genişletmek şartıyla iyi geçinmeyi istediği sonucuna varır. Ona göre Üçüncü Reich, her bölgeye aynı niyetle barış dileğinde bulunmalıdır. Yoksa devletlerin gücüne göre Hitler'in barış talebi uygun görülmemektedir.¹⁴⁹

Almanya'nın askerî gücünün ele alındığı bir makalede ise özellikle Versay sonrası gücü incelenir. Bu incelemede varılan sonuç kısıtlamalara tabi olmasına karşın Almanya'nın insan ve teçhizat gücünün sonuç itibarıyla azalmayıp arttığıdır. Ren'in işgaline yol açan cesaret de buradan kaynaklıdır.¹⁵⁰ Almanya ve Fransa'nın askerî gücü hakkındaki değerlendirmeler ilerleyen günlerde de devam eder.¹⁵¹ Ayrıca Almanya'nın artık Versay'dan kalan tek meselesinin sömürgeler meselesi olduğu öne sürülen imzasız bir yazıda, bunun için Almanların Milletler Cemiyeti'ne gireceği ve bu meseleyi burada ortaya atacağı ileri sürülmüştür.¹⁵² *Son Posta*'da imzasız bir başka yazıda bu kez Stalin'in Ren'in işgalinden hemen önce yapmış olduğu açıklamaya dikkat çekilmiş ve dünyada iki büyük savaş

¹⁴⁶ *Akşam*, “Almanya Kabul Etmezse Ne Olacak?”, 21 Mart 1936, s. 1,9.

¹⁴⁷ Falih Rıfki Atay, “İki Yoldan Doğrusu”, *Ulus*, 17 Mart 1936, s. 1.

¹⁴⁸ Burhan Belge, “Konseyin Kararı”, *Ulus*, 21 Mart 1936, s. 2.

¹⁴⁹ Belge, “Hitler ve Barış”, s.2.

¹⁵⁰ Celal Dinçer, “Alman Ordusunun Bu Günkü Kudret ve Kıymeti Nedir?”, *Son Posta*, 12 Mart 1936, s. 8.

¹⁵¹ Celal Dinçer, “Bugünkü Fransız ve Alman Ordularına Bir Bakış”, *Son Posta*, 14 Mart 1936, s. 7; “Fransız Ordusuna Toplu Bir Bakış”, *Son Posta*, 16 Mart 1936, s. 4.

¹⁵² *Son Posta*, “1918 Almanyası ve Bugünkü Almanya”, 13 Mart 1936, s. 8.

tehlikesi olduğunu birinin Japonya diğzerinin de Almanya olduğunu açıklaması verilmiştir. Ancak yazıda asıl savaş tehlikesinin Almanya'dan çok uzak doğuda Japonya'da olduğu kanaatine varılmıştır.¹⁵³ İmzasız bir başka köşe yazısında Ren meselesi ele alınırken, İngiltere'ye ayrı bir parantez açılmış sorunun çözülmesi için önemli rol oynayacağı ileri sürülmüştür. Yazıya göre İngiltere, meselenin halli için bir Avrupa Konferansı açmalıdır, zira İngiltere henüz bir savaşa hazır değildir ve böylece konferans hazırlıkları sürecince hazırlık yapma fırsatı da bulacaklardır.¹⁵⁴

Olaydaki bir diğzer başrol ülke olan Fransa üstüne yazdığı bir değerlendirme yazısında Hitler'in sözüne güvenen bir yorum getiren Us ise Almanya'nın Fransa'ya saldırmayacağını bu yüzden Almanya'ya hücum edeceği yere akıl ve mantıkla hareket ederek barışa doğru gideceğini yazmaktadır.¹⁵⁵

Bu açıdan paralel fikirde olan Abidin Daver de Hitler'in bu emri vakiyi yaptığında bu durumun savaşa sebebiyet vereceğini mutlaka hesaba kattığını, Almanya'nın bölgeden geri çekilmeyeceğini, aksi halde askerî hamlesinden önce diplomasiyi kullanacağını düşünmektedir. Almanya'nın böylece bölgeden çekilmeyeceğini öngören yazar, Lokarno'nun garantörlerinden İtalya'nın Almanya aleyhinde bir adım atmayacağını düşünürken, İngiltere'nin rolüne dikkat çekmektedir. İngiltere'yi Milletler Cemiyeti ile savaşın önüne geçecek aktör olarak görmektedir.¹⁵⁶ Başka bir yazısında yine İngiltere'nin barış ortamındaki rolüne değinerek, 1914'te olduğu üzere İngiltere'nin önemli bir konumda bulunduğunu fakat bu kez fiilen tarafsız kalmayarak Almanya'nın cesaretlenmesine mâni olarak barışı koruduğunu anlatmaktadır. Bu durumda İngiliz kamuoyunun savaş karşıtlığının ve bu durumun yöneticilere olan etkisini de yadsımayan Daver, yazısını bundan sonraki buhranlarda da İngilizlerin yatıştırıcı bir role devam etmesini dilemekle bitirmektedir.¹⁵⁷

Togay da İngiltere'nin Ren meselesinin çözümündeki tutumunun belirleyici olacağını düşünmekte ve bugüne dek İngiliz siyasetçilerinin bu konuda açık bir politika takip ettiğini söylemektedir. Ona göre barış için gereken hamleyi İngilizler sağlayacaktır.¹⁵⁸ Togay, 17 Mart'taki köşesinde Belçika'yı ele alarak Ren meselesi ile olan bağını yorumlamaktadır. Ona göre Ren meselesinde Belçika da önemli bir noktadadır zira Belçika, Almanların Ren'i işgal ederek Lokarno'yu

¹⁵³ *Son Posta*, "Stalinin Beyanarı", 11 Mart 1936, s. 2.

¹⁵⁴ *Son Posta*, "Avrupa Nereye Gidiyor?", 14 Mart 1936, s. 2.

¹⁵⁵ Asım Us, "Fransada Rejim Buhranı", *Kurun*, 17 Mart 1936, s. 1.

¹⁵⁶ Daver, "İngiltere'nin Nazik Rolü", s. 1,3.

¹⁵⁷ Abidin Daver, "İngiliz Kiyaseti!", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1936, s. 3.

¹⁵⁸ Muharrem Feyzi Togay, "İngiltere ve Ren Mıntıkası", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1936, s. 2.

feshetmesi konusunda Fransızlardan daha çok etkilenmektedir. Almanların Belçika'ya olan bakış açısının değerlendirildiği yazıda, Almanların Flamanlarla olan millet yakınlığını ifade etmekle beraber Belçika'nın iç dinamiklerinde Fransa'nın hem siyaseten hem de askerî açıdan baskın olduğunu ifade etmektedir. Dil olarak Fransızcanın baskın olmasını da bir kanıt olarak göstermektedir. Bu bakımdan Belçika'nın Almanya açısından bir hedef olarak görülme ihtimaline temas edilmektedir. Zira Fransa-Belçika yakınlaşmasından Almanlar memnun değildir. Özellikle Belçika'nın iç dinamiklerine dair geçmişine dayanan incelemeler yapılmaktadır.¹⁵⁹

Tüm bu yorumların yanında meseleyi çok yönlü düşünmeye çalışan Yunus Nadi, Almanya'nın Ren ile hakkını aldığını ifade etmesine karşın bununla yetinmeyeceğini düşünmektedir. Yazar, millî egemenliğini sağlaması adına yapılan son hamleleri olarak Ren'i gösteren Almanların daha da ileri giderek sınırlarını genişletmeye başlayabileceğini ve özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı bu şekilde hareket etmesiyle dünya açısından bir felakete gidileceğini öngörmüştür. Fransa'nın savaşa karşı olduğu bir olasılıkta Almanların da aynı biçimde düşünüp düşünmeyeceğinin bilinemeyeceğini ifade eden yazar, bahsetmiş olduğu felakete gidilirse şimdiden Almanlara ancak "*Ateş olsun cirmin kadar yer yakarsın*" demektedir. Ayrıca bu meseleyi yalnızca İngiltere'nin çözebileceğini düşünen Nadi, olası bir savaşta İngiltere'nin Fransa'nın yanında yer alacağını söylemiştir. Yazısını herkesin ektiğini biçtiğini ifade ederek bitirmektedir.¹⁶⁰ 19 Mart'ta bu kez Londra'da tarafların birbirlerine çözüm için bir adım atmış olsalar da Almanya'nın ilerde diğer sorunlarının çözülmesini beklediğini açıkça anlatmaktadır. Özellikle isabetli bir yorumda bulunarak Danzig'in durumuna değinen yazar, bu meselelerin de çözüme kavuşturulması ile Avrupa barışının konuşulabileceğinden bahsetmektedir.¹⁶¹

Sonuç

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Dünyanın tanık olduğu büyük devletlerin güç mücadelesi, I. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Ancak bu hesaplaşmanın sonucunda galip devletler, mağlup devletlerin adeta yaşam haklarını elinden alırcasına hareket ederek sorunlara çare olmak yerine yeni baştan bir dünya düzenini kendilerine göre kurmak istemişlerdir. Bu durum

¹⁵⁹ Muharrem Feyzi Togay, "Belçika ve Ren Mıntıkası", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1936, s. 2.

¹⁶⁰ Yunus Nadi, "Nereye gidiyoruz?", s. 1.

¹⁶¹ Yunus Nadi, "Çare Bulunmuş Gibidir", s. 1.

Okur'un tartıştığı¹⁶² üzere kalıcı barış ortamını sağlayamamış ve ara barışlarla uluslararası hukukun işlevselliği istismar edilmiştir.

Söz konusu hesaplaşma sonucunda yeni bir düzen oluşturma amacıyla hazırlanan barış antlaşmaları, barıştan ziyade yeni meseleler çıkarmıştır. Bunlardan birisi de Alman milleti adına önemi büyük olan Ren bölgesinin silahsızlandırılmasıdır. Üstelik Almanya'nın bu bölge üzerindeki egemenlik hakları da kısıtlanmıştır. Almanya'nın imzalamış olduğu Versay Antlaşması'ndaki ağır yükümlülükler, Alman milleti üzerinde bir baskı unsuru haline gelince, siyasi söylemini Versay karşıtlığı üzerine kuran Hitler, halktan aldığı destekle Almanya'nın idaresini ele almıştır. Gücünü giderek perçinleyen Hitler'in 7 Mart 1936 tarihinde verdiği emirle Alman kuvvetleri Versay Antlaşması'na aykırı olarak Ren bölgesine girmiştir.

O günlerde İtalya'nın Etiyopya'yı işgale kalkışmasıyla uğraşan dünya ve Avrupa siyaseti yaşanan bu gelişme üzerine dikkatlerini Almanya'ya çevirmiştir. Versay'ın yanı sıra barışı korumayı garanti eden bir başka antlaşma olan Lokarno'yu da çiğneyen bu adım karşısında olası bir savaşın endişesi hissedilmeye başlanmıştır.

Bu yeni meselenin ortaya çıkışıyla birlikte meseleyi hem dikkatle takip eden hem de savaşın çıkıp çıkmayacağını merakla izleyen ülkelerden birisi de kuşkusuz Türkiye'dir.

Türkiye açısından bakıldığında bir yandan yeni bir dünya savaşı ihtimalinin konuşulduğu ama diğer yandan da I. Dünya Savaşı sonrası düzeninin yeni baştan oluşturulacağına dair umutların yeşerdiği günlerde hem devlet adamları hem de basın mensupları Ren meselesi ile yakından ilgilidirler. Türk diplomatları, Türk dış politikasına uygun biçimde hareket ederek Ren meselesinin etkilerini çok iyi ölçmüş ve Türkiye'nin çıkarına uygun hareket ederek yurtdışında gereken ilişkileri kurmuşlardır.

Türk diplomasinin çıktısına baktığımızda; hemen her ülkenin iktisadi endişeleri ön planda tuttuğu rahatlıkla görülebilirken, revizyonist ülkelerin yanı sıra mutedil politikalar izleyen ülkelerin dahi Almanların söz konusu hamlesini dayatma olarak eleştirmesine karşın bir haklılık payı olduğunu kabul etmesi dikkat çekicidir. İtalya'nın bu meseleyi kendi lehine kullanmaya çalıştığı, İngiltere'nin, Fransız telkinleriyle hareket etmediği ve barışçıl yöntemler istemesi bazı devletlerce dikkatlice izlenmiştir. Çekoslovakya gibi Orta Avrupa, Estonya gibi Baltık ve Romanya gibi Balkan devletleri kendilerine yönelecek tehlikelerini hesaba katarak meseleyi ele almışlardır. Özellikle Balkan devletlerinin mesele karşısında birlikte hareket etmeye yönelik düşüncelerinin Türk dış politikasında

¹⁶² Okur, Musul Meselesi örneğini ele alarak uluslararası antlaşmaların geçerliliğini tartışmaktadır. Bak. Okur, agm.

geniş karşılık bulduğu da aşikârdır. Öte yandan Baltık ülkelerinden Estonya örneğinden anlaşılmaktadır ki bir Sovyet yayılmacılığı da ufukta beklenmektedir.

Özellikle revizyonist devletlerin düşüncelerinden çok anti-revizyonist/statükocu devletlerde bulunan Türk diplomatların görüşleri raporlarında etraflıca paylaşması Türkiye'nin ilgisi ve yürüteceği siyaset bakımından önemlidir. Nitekim Türkiye, I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmuş fakat savaş sonrası düzeninde revizyonist bir görüntü çizen devletler arasında olmamıştır. Bu hususta İtalya, Almanya veya Macaristan gibi devletlerin yeni düzene dair revizyonist bakış açıları gibi Türkiye'nin de bir takım rahatsızlık duyduğu meseleler olmuştur ama gündemdeki gelişmelere daha gerçekçi biçimde yaklaşmak isteyen Türkiye, edindiği bilgilerden hareketle temkinli durmasını bilmıştır.

Bu çalışmada önemli bir yer tutan Türk basınına bakıldığında ise Ren meselesi yaklaşık bir buçuk ay kadar yoğun biçimde gündemde kalmıştır. Özellikle ilk günlerde ulusal gazetelerde neredeyse tam sayfa Ren özelinde bilgi verilmiş, köşe yazıları kaleme alınmıştır. Bu çizgide özellikle *Ulus*, *Akşam* gibi gazetelerin Hükûmet politikalarına paralel, *Cumhuriyet*'in ise Alman devletinin haklılık payı olduğuna dair bir görüş içerisinde bulunduğunu, *Tan*'ın ise meseleye önem vermekle birlikte ihtiyatlı yaklaştığını söyleyebiliriz. Bu noktada *Tan*'ın Sovyetler Birliği'ya olan ideolojik yakınlığı hesaba katılmalıdır. Yine *Cumhuriyet*'in ise yayın politikasında ilerleyen yıllarda görülecek Alman politikalarına ilgisi unutulmamalıdır. Böylece bu gazetelerin çizgisinin meseleye bakış açısındaki etkisi değerlendirilebilecektir.

Olay özelinde *Tan*'ın Alman saldırganlığını, *Cumhuriyet*'in ise Alman haklılığını daima ön planda tuttuğu ifade edilebilir. *Ulus* ve *Akşam* gibi gazetelerin ise daha dengeli bir bakış sunduğunu ifade edebiliriz. Bunun yanı sıra Türk basınında neredeyse tüm yazarların; Almanların kalkıştığı bu oldubittiye karşı, bir hak verme tutumu sergilediği görülmektedir. Burada özellikle I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu düzende, Türk milletinin de Millî Mücadele döneminde kendilerine dayatılmak istenen Sevr Antlaşması'nı ve olası getirilerini bildikleri ve dolayısıyla Alman milletinin Versay Antlaşması ile olan ilişkisini gayet net biçimde anladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Özellikle *Us*, *Togay*, *Daver* gibi bazı köşe yazarlarının Almanya'nın kendi toprağına müdahalede bulunduğunu ifade etmeleri bu açıdan kıymetli birer örnektir. Ancak yazarların hemen hepsinde ortak bir kanı da şudur ki; Almanlar diplomasiye başvurmak yerine zora başvurarak bir hata yapmıştır. Dikkati çeken bir başka husus da bu yönde düşünen bir yazar olan Yunus Nadi'nin geleceğe yönelik öngörüsündeki başarısıdır. Öte yandan Falih Rıfkı gibi bazı yazarların ise bu meseleye ihtiyatlı yaklaştığını ve açık yorumlar getirmekten kaçındığını da söyleyebiliriz.

Son Posta, Akşam, Ulus, Cumhuriyet gibi ulusal yayın organları her bakımdan bu meseleye çok büyük bir alaka göstermiştir. *Tan*'ın ise makalelerden ziyade haber bakımından bu meseleye yakın durduğu görülmektedir. Yine *Cumhuriyet, Ulus, Son Posta, Tan* gibi gazeteler dış basından veya yabancı yazarlardan konuyla ilgili haber ve makalelere de sıkça yer vermişlerdir. Ayrıca *Cumhuriyet* ve *Tan* gibi bazı gazeteler tam sayfa fotoğraflar kullanarak Ren hakkında bilgilendirme yapmıştır.

Türk basını sadece köşe yazılarıyla değil, yabancı basından aktardığı haberler ve zaman zaman tam sayfa yer verdiği Ren'e dair fotoğraflarla okurlarına hemen her bakımdan meseleyi aktarmaya çabalamıştır. Almanların bu işgal hakkında ne düşündüklerinden, Alman veya diğer ülkelerin askerî durumuna kadar her konuda meseleye ilgi gösterilmiştir. Yine konuyla ilgili görsellere ve karikatürlere basında sıkça yer verilmiştir. Hatta günlük bulmacalarda Ren veya Hitler'in sorulduğu görülmüştür. Yerel gazetelerden inceleme fırsatı bulduğumuz *Anadolu, Halkın Sesi, Halkın Sesi, Türk Sözü, Ulusal Birlik* ve *Yeni Asır* gibi gazetelerin ise ulusal yayın organları kadar olmasa da bu olayın takipçisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim ulusal basında Ren olayının 7 Mart 1936 tarihinden 28 Mart 1936 tarihine kadar yani yaklaşık üç hafta süreyle yoğun biçimde işlendiği görülmekteyken, yerel basında da niceliği azalsa da bu ilginin devam ettiği ifade edilebilir. Yine özellikle Türkiye'nin Boğazlar meselesi ile Ren meselesinin değerlendirmeleri uzun süre devam etmiştir. Ancak çalışmanın sınırlılığını düşünerek inceleme yaklaşık bir aylık bir periyotla sınırlı tutulmuştur.

Elbette Türkiye'nin o günlerdeki dış politikasına uygun olarak yorum ve değerlendirmelerde Balkan devletleri ile olan ilişkiye dair hassasiyet gösterilmiş, ayrıca İngiltere'nin meselenin çözümündeki rolüne sıklıkla dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak, Ren'in işgali ile başlayan süreci Türk Devleti ve basını oldukça yakından takip etmiş, gereken ilgiyi göstermiştir. Nitekim olayın, koşulların ve dönemin hassasiyeti göz önünde bulundurulursa olası savaş ihtimalinin yanında Türkiye'nin de revizyonist bir devlet statüsünde bulunabileceği ve yeniden bir mücadeleye – diplomatik veya askerî – girişebileceği aşikârdır. Türkiye'nin bu noktada sadece meseleye ilgi göstermekle kalmayıp gereken dersi çıkardığı söylenebilir. Özellikle hükümetin yayın organı olarak görülen *Ulus*'ta diğer gazetelere nazaran açık ve net biçimde bir öngörü yapılmaması dikkate şayandır. Bu durum siyasi açıdan ihtiyatlı davranmayı ve ülkenin dış politikasını da buna göre sürdürmeyi amaçlamaktan kaynaklı olmalıdır. Nitekim Türk diplomatlarının belgeleri incelendiğinde Türkiye'nin olayın bütününe görebildiği ve olası gelişmeleri de öngörebildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin, lideri Mustafa Kemal Atatürk ile ayağı yere sağlam basan bir dış politika yürüttüğü bu süreçte, Ren'in işgalini akli selimle okuyarak hareket ettiği ilerleyen

günlerde hem Boğazlar hem de Hatay meselesinin çözümünde gayet açık biçimde görülecektir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

Almanya Fonu (501) 501/31264.123929

Almanya Fonu (501) 501/31269.123954

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

AKÇALI Selda- TOKER Huriye Toker (2012) 22 Temmuz, Oslo, Norveç: Toplum Kendini Sorguluyor Breivik Saldırısı Örnek Olayı, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt V, Sayı 7, s.27-48.

ARMAOĞLU Fahir (2022) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Kitap, İstanbul.

AYDIN Mustafa (2002) İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 *Türk Dış Politikası*, Editör Baskın ORAN, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 399-476.

CARR Edward Hallett (2020) *20 Yıl Krizi 1919-1939*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Can CEMGİL, İstanbul.

EMEK Berk (2022) İki Savaş Arası Dönemde Türkiye ve Romanya'nın Ulus-Devlet Yapılanmaları ve Bölgesel Yansımaları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 18, Sayı 35, Bahar, s.267-298.

FULBROOK Mary (2018) *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri GÜRSES, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

HALE William (2003) *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev. Petek DEMİR, Arkeoloji ve Sanat Yayınları/Mozaik Dizisi, İstanbul.

HART B. H. Liddell (2020) *Hitler'in Generalleri Konuşuyor*, Çev. Selçuk UYGUR, Kronik Kitap, İstanbul.

HİTLER Adolf (2020) *Kangam*, Çev. Turan TEKTAŞ, Anonim Yayıncılık, İstanbul.

KARAGÜLMEZ Müjdat (2020) Macar Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Yapmış Olduğu Askerî Hazırlıklar (1935-1939), *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 51, Aralık, s. 326-342.

KILIÇ Sezen (2010) *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- OKUR Mehmet Akif (2023) The Case for an 'Interim Peace-Sustainable Peace' Dichotomy from the Middle East: Reconsidering Mosul Arbitration at its Centenary *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 19, Sayı 37, Bahar, s. 231-260.
- ORTAYLI İlber (2007) *Avrupa ve Biz*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ÖZKAN BORSA Merve (2016) İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, Mart, s.81-102.
- SARAL Emre (2016) *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SHIRER William (1970) *Nazi İmparatorluğu I Doğuşu Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Rasih GÜRAN, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul.
- STEINER Zara (2012) Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Editör Jay WINTER, Geoffrey PARKER, Mary R. HABECK, Çev. Tansel DEMİREL, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss. 231-266.
- UZGEL İlhan (2002) 1923-1939 Almanya'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası*, Editör Baskın ORAN, Cilt I, İletişim Yayınları., İstanbul, ss.297-313.
- WEINBERG Gerhard L. (2020) Barışta ve Savaşta Dış Politika, *Hitler Almanyası*, Editör Jane CAPLAN, Çev. İdem ERMAN, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Sürelİ Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Haber

Hakkın Sesi

Halkın Sesi

Kurun

Son Posta

Tan

Türk Sözü

Ulus

Ulusal Birlik

Yeni Asır

ABALIOĞLU Yunus Nadi (1936) Avrupa Korktuğuna Uğruyor, *Cumhuriyet*, 12 Mart, s. 1, 3.

----- (1936) İtalyadan Sonra Almanya Sahnede, *Cumhuriyet*, 13 Mart, s. 1,3.

----- (1936) Avrupanın Göbeğindeki Mesele: Alman Meselesi!, *Cumhuriyet*, 14 Mart, s. 1,3.

----- (1936) Alman Meselesi Milletler Cemiyeti Konseyinde, *Cumhuriyet*, 15 Mart, s. 1,3.

----- (1936) Hata üstüne Hatadan sonra Nereye gidiyoruz?, *Cumhuriyet*, 18 Mart, s. 1.

----- (1936) Büyük Anlaşmazlığa Şimdilik Bir Çare Bulunmuş Gibidir, *Cumhuriyet*, 19 Mart, s. 1.

ATAY Falih Rıfki (1936) İki Yoldan Doğrusu, *Ulus*, 17 Mart, s. 1.

B.O. (1936) Ren Havzası, *Kurun*, 14 Mart, s. 2.

BELGE Burhan (1936) Hitler ve Barış, *Ulus*, 08 Mart, s. 2.

----- (1936) Konseyin Kararı, *Ulus*, 21 Mart, s. 2.

DAVER Abidin (1936) Ren Meselesinden Bir Harb Çıkabilir mi?, *Cumhuriyet*, 10 Mart, s. 1,3.

----- (1936) Ren Meselesinde İngiltere'nin Nazik Rolü, *Cumhuriyet*, 11 Mart, s. 1,3.

----- (1936) Doğrusunu İsterseniz, *Cumhuriyet*, 15 Mart, s. 3-4.

----- (1936) Milletler Cemiyetinden İstedığımız Bir Misal", *Cumhuriyet*, 28 Mart, s. 1.

DİNÇER Celal (C.D.) (1936) Ren Sahasının İşgali Asker Gözü ile Ne Kıymet İfade Eder?, *Son Posta*, 11 Mart, s. 7-8.

----- (1936) Alman Ordusunun Bu Günkü Kudret ve Kıymeti Nedir?, *Son Posta*, 12 Mart, s. 8.

----- (1936) Bugünkü Fransız ve Alman Ordularına Bir Bakış, *Son Posta*, 14 Mart, s. 7.

----- (1936) Fransız Ordusuna Toplu Bir Bakış, *Son Posta*, 16 Mart, s. 4.

DOĞRUL Ömer Rıza (1936) Avrupanın Vaziyeti, *Kurun*, 11 Mart, s. 5.

----- (1936) Buhran Savuşturuldu, *Kurun*, 21 Mart, s. 2.

EMEÇ Selim Ragıp (1936) Lokarno Emrivakii Karşısında, *Son Posta*, 11 Mart, s. 3.

----- (1936) Ren Emrivakiinden Ameli Surette İstifade Etmelidir, *Son Posta*, 12 Mart, s. 3.

----- (1936) En Pratik Söz: Loit Corcun Teklifidir, *Son Posta*, 15 Mart, s. 3.

----- (1936) Ne Şiş Yanyıyor, Ne De Kebap..., *Son Posta*, 21 Mart, s. 3.

GÜVEN Nevzat (1936) Beklenebilecek Neticeler, *Türk Sözü*, 13 Mart, s. 1.

KARACAN Ali Naci (1936) Ren'in İşgali ve Avrupanın Emniyeti, *Tan*, 10 Mart, s. 1,10.

SAFA Peyami (1936) Harp Korkusu, *Tan*, 13 Mart, s. 2.

TOGAY Muharrem Feyzi (1936) Ren Mıntıkası ve Lokarno Misakı, *Cumhuriyet*, 08 Mart, s. 2.

----- (1936) Almanya-Sovyetler-Japonya, *Cumhuriyet*, 10 Mart, s.2.

----- (1936) Ren Mıntıkası ve Habeş Meselesi, *Cumhuriyet*, 11 Mart, s.2.

----- (1936) İngiltere ve Ren Mıntıkası, *Cumhuriyet*, 12 Mart, s.2.

----- (1936) Londradaki Toplantılar, *Cumhuriyet*, 13 Mart, s.2.

----- (1936) Belçika ve Ren Mıntıkası, *Cumhuriyet*, 17 Mart, s.2.

----- (1936) Almanya ve Milletler Cemiyeti, *Cumhuriyet*, 18 Mart, s. 2.

----- (1936) Milletler Cemiyeti ve Almanya, *Cumhuriyet*, 20 Mart, s. 2.

----- (1936) Londrada Verilen Kararlar, *Cumhuriyet*, 21 Mart, S.4255, s. 2.

US Asım (1936) Dünya Siyahasına Toplu Bir Bakış, *Kurun*, 08 Mart, s. 1,4.

----- (1936) Harp ile Sulhun Birleştiği Yol Üzerindeyiz!, *Kurun*, 09 Mart, s. 1,7.

----- (1936) Harp mı, Sulh mu?, *Kurun*, 10 Mart, s. 1-2.

----- (1936) İki Tarafın İddiaları, *Kurun*, 11 Mart, s. 1-2.

----- (1936) Lokarno Konferansı, *Kurun*, 12 Mart, s.1.

----- (1936) Dünya Siyahasına Toplu Bir Bakış, *Kurun*, 14 Mart, s. 1,10.

----- (1936) Tehlike Büyüyor!, *Kurun*, 15 Mart, s.1.

----- (1936) Fransada Rejim Buhranı, *Kurun*, 17 Mart, s.1.

Vâla Nurettin (Vâ-Nû) (1936) Bir Dünya Harbi Patlıyacak mı?, *Haber*, 10 Mart, s.1,3.

----- (1936) Benim Görüşüm, *Haber*, 11 Mart, s.3.

YAZMAN M. Şevki (1936) Almanların Askerlik Kudreti, *Akşam*, 14 Mart, s. 9.

----- (1936) Ren İşgaline Stratejik Bir Bakış, *Tan*, 20 Mart, s. 3.

Ekler

Rapt numarası							
Kaydettim							
Hariciye Vekâleti		K.U.K.		Müdürlüğü			
Evrakın umumi numarası	Müstenit olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	Mübeyyiz	Müsevvit	Mümeyyiz	Müdür	Umum Müdür
Evrakın hususî numarası							
Evrakın tarihi							
Hulâsa		<p style="text-align: right;">_ Sifre tel</p> <p>Londra, Moskova, Paris, Berlin Büyük Elçiliklerle Belgrad Elçiliğinden meada bütün Sefaretlere <u>tamim:</u></p> <p>Mevcut buhran önünde nezdinde bulunduğunuz hükümetin noktaî nazarını vusuk ve vuzuh ile öğrenerek bildirmenizi rica ederim.</p>					
<p><i>Sifre tel</i></p> <p><i>Şubenin 12/13/136 A. 8</i></p> <p><i>768/22</i></p> <p><i>C. K. K. K.</i></p> <p><i>H. K. K.</i></p> <p><i>13. 3. 36</i></p>							

20.11.2020 tarih ve 79910398 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek 1- Türkiye'nin, Ren'in işgali sonrasında devletlerin tutumunu öğrenmek adına tüm büyükelçilik ve elçiliklere göndermiş olduğu genelge.

(TDA, 501/31269.123954.67: 165)

Ren meselesinden Bir harb Çıkabilir mi?

Martin yedinci gününe kadar, dünya siyaset alemini şu dört mühim mesele meşgul ediyordu:

- 1 — Afrikada İtalya - Habeş harbi,
- 2 — Akdenizde İtalya - İngiltere gerginliği,
- 3 — Uzakşarkta, Japonya - Sovyetler ihtilâli,
- 4 — Avrupanın şarkında, Almanya ile Sovyetler arasındaki mücadele,

Bu dört mesele yetişmiyormuş gibi, üç gündüzenberi bir de Ren işi çıktı. Mevcud siyasi antlaşmazlıkların en belâlısı da, muhakkak ki bu sonucussudur. Çünkü Avrupanın tam ortasında bulunan Ren —tozda son zamanlarda bütün Avrupa'yı ve hatta bütün dünyayı sarması itibarlı vardır.

Geçen sene, gene bu tarihlerde Versay muahedemesinin askeri zincirlerini kırması olan Almanya, kara, deniz ve hava ordularını bir hayli takviye ettikten sonra, muahedeminin son kısmını da koparıp atmış, Ren nehri'nin iki tarafındaki gayri-askeri münakaşayı askerle işgal etmiştir.

Almanya, yalnız Versay muahedesini değil, aynı zamanda Lokarno paktını da altüst eden bu hareketini iki sebebe istinad ettirmektedir. Birisi, Almanyanın garb hududunda, kocaman ve son derece mamur Ren havzasının müdafaaşız kalması ve bunun Almanya için bir hukuk müsavatsızlığı teşkil etmesi, ikincisi de, 1935 senesi mayısında imzalanmış Fransız - Sovyet Rusya münâkasını, ahirten Fransız Meclis Meclisi tarafından tashih edilmiş.

Almanyanın iddiasına göre, bu ittifak mütâkası Lokarno paktının ruhuna mugayirdir. Lokarno paktı, Almanya ile Fransa ve Belçikanın Versay muahede-namesinin hükümleri dairesinde, birbirinin hududlarına taarruzda bulunmayacaklarını taahhüd etmelerinden ve taarruz halinde, zâmin sıfatıyla paktı imzalamayan İngiltere ve İtalyanın da, mütearızca karşı cephe almalarından ibaretti. Kısaca, bu muahede, Almanya - Fransa ve Almanya - Belçika hududlarını emniyet altına alıyordu.

Fakat Fransa, Almanyadan gördü yıldıçı için, Alman ordu ve donanmasını tahdid etmek, Ren nehri'nin iki tarafını gayriaskeri hale sokmak ve Lokarno paktı ile vaziyeti garanti etmek gibi sırasile aldığı ihtiyat tedbirlerini de kâfi görmemiş, Fransa - Almanya hududunu baştanbaşına son sistem bir tahkimat manzumesile geçilmez bir hale koymuştur.

Modern tahkimat fenninin, milyonlar saffile vücutte getirilen bu şaheseri, çoktanberi Almanyaya gövne batıyordu. Çünkü bu tahkimat, yalnız Alman ordularına mistakbel bir harbde, Fransız topraklarına girmelerine karşı asılmaz bir mania olmakla kalmıyacak; aynı zamanda, Rendeki gayrimüstabkem ve gayriaskeri Alman araziine yapılacak bir taarruz için kaide, istinadgâh ve üsülhareke teşkil edilebilecekti. Sevkiyecisi bakımdan Fransız hududu bir Alman taarruzuna karşı amîski kapalı bir kale vaziyetinde olduğu halde, Alman hududu, bir

Gazi Antebin görünüşü

Edib İsmail Habibin güzel bir yazısı 3 üncü sahifemizde

İtalya, Almanya ile Küçük Antant ve İspanya, Lokarnonun yırtıl vaziyette tamamen Fransaya müzaheret ede

Buğün Paris görüşmelerine iştirak eden elçilerden Fransız Haricîye Nazırı Prens ve Belçika Başbakanı Vorzeind

Londra 9 (Hususi) — Haricîye Nazırı Eden Ayan Kamarasında mübim bir antuk söyledikten sonra Paris'e hareket etmiştir. Eden Lokarnoyu imza eden elçiler, Ren nehri'nin iki tarafındaki gayri-askeri münakaşaların iştirakile yarı Pa-

Fransız ve Alman orduları Rende karşı karşıya

İki taraf ta sükûneti muhafaza ediyor. Yeni Fransız ku'aları geldi. Fransız milleti bir köprü başından işgali seyretmekte...

Alman ku'aları takım kolile yürüyüşte...

Paris 9 (Hususi) — Alman hududundan gelen haberlere göre, Ren hududunda Fransız ve Alman orduları 18 seneberi ilk defa olarak karşı karşıya gelmiş vaziyetteledir. İki ordu arasında bir tek köprü vardır. Buna rağmen Fransız halkı sükûneti muhafaza etmektedir. Nitekim dün Metzde Fransız ve Alman takımları arasında, bir futbol maçı yapılmış, fakat hiçbir hâdisе çıkmamıştır.

Alman ordusunun Rene girişi
Berlin 9 (A.A.) — Alman askerî ku'aları, dün mutantan bir surette Frankfurt, Bonn ve Düsseldorf girmişlerdir. Frankfurt belediye reisi ve mahalli nasıyonall sosyalist teşekkülü reisi, ilk topcu

müfrezesinin başında yürüyorlardı. Bu müfrezе, halk tarafından fevkalade hareketle alkışlanmış halde şehre girmiş ve ahali kendilerine sandıç ve kalve ikram etmiştir.

Topcu ve piyade ku'aları garizionaları Bonnda tesis etmişlerdir. Tayyarelere karşı kullanılan topcu kuvvetleri ise kamplarını Düsseldorfta evvelce hazırlanmış olan barakalarda kurmuşlardır.

Fransa tarafında sükûnet
Strasbourg 9 (A.A.) — Alsas halkı, Almanyandan verdiği anı karar haberini sükûnetle karşılamıştır. Bununla beraber, hâdisе hakkında hayretle mütalea yürü-

Fransız taarruzuna karşı tamamilе müdafaaşız ve açıldı.

Almanyadan mütenadiyen konuşulanan, İngiltere ve İtalyanın, Lokarno mütâkası ahkâmına tamamilе riayet edeceklerinden şüphelenen Fransa, gene 1914 ten evvelki siyasetine dönmüş, Rusya ile de anlaşmıştır. Bu anlaşmaya göre, Alman-

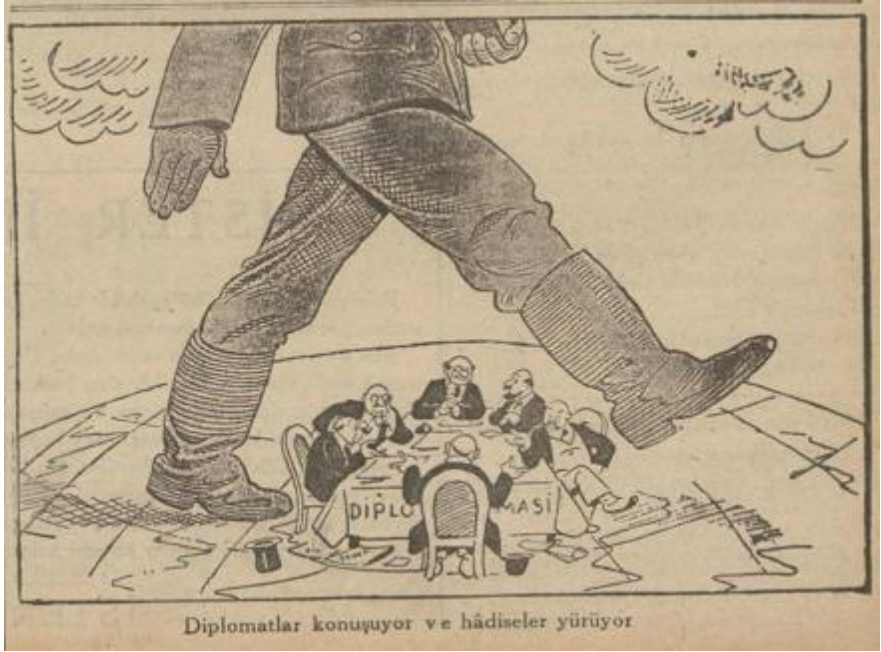
ya Sovyet Rusya'ya taarruz ederse Fransa, Fransa'ya taarruz ederse Sovyet Rusya Almanyaya karşı harbedecektir.

Bu ittifakın akidinde, Alman siyasetinin de bir miktar anılı olduğunu söylemek bakışimsal olur. Çünkü M. Hitlerin Al-

ABDİN DAVER

(Arkası 3 üncü sahifede)

Ek 2- Abidin Daver, "Ren Meselesinden Bir Harb Çıkabilir mi?", Cumhuriyet, 10 Mart 1936, s. 1,3.

Ek 3- “Diplomatlar konuşuyor ve hâdiseler yürüyor”, *Son Posta*, 13 Mart 1936, s. 1.